

67 998

OSSIAN

IRTA

HEINRICH GUSZTÁV.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1903.

Ára 1 K 50 L.

MAGY. AKADEMIAI
KÖNYVTÁRA

OSSIAN

IRTA

HEINRICH GUSZTÁV.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1903.

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

I.

Közel másfél százada, hogy a művelt világnak legünnepeltebb és legkedveltebb költője Ossian volt. Soha, mióta az irodalmak fejlődését ismerjük, soha nem hatott még költő annyira egy egész földrészre, mint ez a «kelta bárd», a ki az európai ízlésnek és költészetnek néhány évtizedre egészen új irányt adott. Rejtélyes volt egyénisége és föltünése. A világ akkor csak annyit tudott róla, hogy évszámlálásunk harmadik századában élt Skótország éjszaki felföldjén, hogy dalai a nép ajkán megmenekültek a végenyészettől, és hogy egy skót származású fiatal theologus, Macpherson Jakab, összegyűjtötte, angolra fordította s ily módon az európai népeknek hozzáférhetőkké tette e költői kincseket, melyeket nemcsak nagy költők, mint Herder és Goethe, nemcsak ifjú geniek, mint Napoleon, hanem még az ókor klasszikus remekeiben élő költők és philologusok is, mint Hölderlin Frigyes, a ki csak a hellén ókor

eszmevilágában érezte magát boldognak, és Voss Henrik János, a homéroszi eposzoknak későbbi jeles fordítója, nemcsak Homérosz halhatatlan műveivel egy sorba, hanem minden habozás nélkül az *Ilias* és *Odysszia* fölé helyeztek. De nem a németek voltak az elsők, a kik Ossiant Homérosz fölé helyezték; Blair Hugó, a jeles angol æsthetikus már közvetlenül a *Finnghal* megjelenése után kijelentette, hogy e munka sok tekintetben fölülmúlja a görög eposzt és hogy főleg a hősnek alakja messze fölötte áll az ókor összes alkotásainak.*

* Ossian hatásáról Hölderlinre l. R. Haym, *Die romantische Schule*, Berlin 1870, 298. l. — Voss még 1775-ben vallja (*Briefe* I, 191): «A skót Ossian nagyobb költő, mint az ión Homér.» És Goethe *Wertherjének* hőse 1774-ben azt írja: «Ossian kiszorította szívemben Homért.» Ez volt a XVIII. század hetvenes éveiben német földön a kortársak általános fölfogása.

Klopstock 1774-ben *Gelehrtenrepublik* cz. nagy hatású művében a következő epigrammot közli:

Der Untersuchung würdig.

Du gingst der Schönheit Bahn,

Sohn Fingals, Ossian;

Sie ging Maeonides Homer:

Wer that der Schritte mehr?

Tehát nem meri eldönteni, hogy melyikök a nagyobb költő! A későbbi kiadásokban elmaradt ez epigramm, azaz Klopstock kijózanodott lelkes Ossian-rajongásából.

A múlt század hetvenes éveiben mindenfelé találkozunk Ossian alakjaival és képeivel, tárgyaival és hangulatával. Ossian e nemzedék fölfogása szerint a költő eszménye, művei a költészet netovábbja. És midőn Kazinczy Ferencz Ossian dalait, egy kissé elkésve, 1815-ben magyarra fordította,* e költemények nálunk is nagy tetszésben részesültek, ha, egészen eltérő körülmények közt, nem is tehettek már oly óriási hatást, mint megjelenésök első idejében, egy félszázaddal korábban, Európa többi népeinél, különösen a németeknél, a kikre a «gael bárd» a legnagyobb hatással volt, még nagyobb, mint az angolokra.

És mi teszi e költemények tartalmát?

Dicső harcok és boldogtalan szerelem, egy fényes letűnt múltnak változatos képei.

Ossian, a dicső Finnghal király fia, a daliás Oszkár atyja, népének legjelesebb dalnoka, megénekli e költeményekben atyjának és fiának, saját magának és hős társainak dicső tetteit. De dalának alaphangja a fájdalom; az eposz az ő hárfáján elegiává lesz. Meghalt Finnghal, elesett Oszkár, letűnt Kaledonia dicsősége, és Ossian, távol hazájától, az óceánnak egy félreeső szigetén magára maradt, elhagyatva és elfeledve: szeme

* A magyar fordításokról l. alább az V. szakaszt.

fénye kialudt, reszkető kézzel pengeti a hárfát, alig hogy az új nemzedék reá hallgat, énekét és keservét érti. De fölemelkednek a tenger habjából és a derengő távol ködéből és a sziklák nyílásaiból jeles társainak szellemei, súgnak neki a régi időről és a régi dicsőségről, és felköltik a letűnt fényes világ képeivel a veszteség mély fájdalmát is lelkében. E fájdalom borús világot vet a múlt rajzaira. Árnyékokká válnak a hősök, köd borítja a tájat, az emberek érzései és tettei félhomályban tűnnek föl; sírokkal tele a völgy, elesettek csontjait hömpölygetik a tenger hullámai, és a holdvilágos éjben bús szellemek lebegnek a fényes hajdan szomorú emlékei fölött. És Ossian egyedül maradt; ő nem érti az újkort, nem érez az új emberekkel; szíve és lelke a halottaknál van, hozzájuk kívánczik vissza, velök óhajt egyesülni. A vak dalnoknak minden könye, mely barázdát váj arczába, egy-egy égő fohász, hogy mielőbb ő is mint dicsőült szellem lebegessen Kaledonia erdős halmai fölött.

E bús világ, e borongós hangulat, e megindító félhomály elragadta a XVIII. századot, mely a hatvanas és hetvenes években — első sorban Richardson és Rousseau hatása alatt — a túltengő érzés, az érzelgősség kora volt. Az emberek kéjelegtek a fájdalomban, sanyargatták kedélyöket

és kierőszakolták a könnyeket. A költő, a kit fájdalom még nem ért, maga teremtett magának fájdalmas helyzetet, és Klopstock például, kit barátság és szerelem a legboldogabb emberre tettek, beleképzelte magát abba a korba, midőn barátjai és kedvese nem lesznek többé, s ő egyedül, elhagyatottan, reszkető léptekkel sírról sírra tántorog, keserves könnyekkel áztatva a fonnyadozó koszorúkat szeretteinek tetemei fölött. A kor e hangulatának a világirodalomnak egyetlen költője sem felelhetett meg annyira, mint Ossian.* A kelta bárd dalaival szemben Homérosz hideg és Vergilius mesterkéltn volt; az epikus költő mű-

* De voltak, kiket ez örökös komorság nem vonzott. V. ö. pl. nálunk gróf Dessewffy József szavait (Kazinczy Ferenczhez 1811 márcz. 8.): «Nem szokhatom az északi Poeziszhez, még Ossiánhoz se egészen; az a szüntelen való köd és szomorúság nincs meg a természetben, még Londonban is a nap süt némelykor; engemet is interesszál a melancholia, bonheur des malheureux, tendre melancholie, én is gyakran komoly vagyok, a klíma, a gondok, az életünk módgya hozza ezt magával, de ki fog mindég sopánkodni?! A Fantázia változásokat kíván, és az érzékenységek szintűgy; minél több varietas van a ragyogó tüzes képzetekben és költesekben és az érdeklő érzeményekben, mennél több természetesség a mellett, mint a rajzolatban, mint a festésben, és mennél kevesebb metaphysikabéli ideák és metaphorák, annál jobban tetszik nekem akár melly költemény.»

vészi tárgyilagossága érzéketlenségnek, kedély és érzés hiányának tetszett, míg az ossiani művek minden sorát a mélyen érző, megindított szív melege hatotta át.

És ma ?

Ossian neve él még az emberek emlékezetében, költeményeit nem olvassa senki, és a kik véletlenségből vagy kíváncsiságból reájok akadnak, rendszerint igaztalannak, mesterkéltnek és unalmasnak találják a kelta bárdot. A köd, mely Kaledoniát elborítja és hőseit bizonytalan árnyékokká átvarázsolja, elfojtja a modern olvasó lélekzetét; a fájdalom, mely e dalokat átrezgi, egyhangúnak tetszik a jelenkornak, a hősök könnyei nem indítják meg a mi századunkat. Csak nagy nehezen tudjuk megérteni, hogy nagyapáink e ködös világért szenvedélyesen rajongtak, hogy az emberiségnek legnagyobb fia a költészet netovábbját ismerhették föl e dalokban.

Az ízlés teljesen megváltozott és Ossian e megváltozott ízlés áldozatává lett.

De ez még nem magyarázza meg egészen Ossian bukásának felötlő tüneményét. Még egy másik körülmény is döntő hatású volt e tekintetben.

Midőn Ossian költeményei először megjelentek, az elragadtatás oly nagy volt, hogy a kritika szóhoz sem jutott. Föl sem vetették azokat a kér-

déseket, melyek éppen az ilyen költői emlékekkel szemben ma még az élvezet előtt is fölhangzanak. Ossian a harmadik században élt és teremtette műveit, mondja Macpherson: igaz-e ez? élt-e valaha ily nevű kelta bárd? és ha valóban élt és dalokat írt, igaz-e, valószínű-e, lehetséges-e, hogy költeményei annyi századon keresztül változatlanul, eredeti jellemökben életben maradtak a nép ajkán?

Majd mégis fölvetették e kérdéseket és a körülmények sajátyszerű összekerülése folytán majdnem egyhangúlag tagadó volt a felelet: E dalok nem Ossian dalai, nem is régi kelta bárdok költeményei, hanem Macpherson csinálmányai, a ki kortársait ügyesen ugyan, de egyúttal arczátlanúl rászedte.

Ossian az újkor leghatalmasabb irodalmi csalása * — ez volt ama hosszú, ízetlen pör eredménye, melyet az ossiani költemények kora és eredetisége felől támasztott viták eredményeztek.

Természetes, hogy ez az eredmény, mely a kétségbevonhatatlanság biztosságával föllépett, ropantul lelohasztotta a kor lelkesedését. Hiszen

* Így például még Loebell Vilmos János is, *Die Entwicklung der deutschen Poesie* című kitűnő könyvének első kötetében (Braunschweig, 1856), 272. l. így nyilatkozik: «Az újabb századok e legnagyobb és hatásokban leggazdagabb mystificatiójának története felette nevezetes és tanulságos.»

a mi az embereket Ossianban elragadta, nemcsak a nevéhez kapcsolt költemények benső szépsége, hanem azoknak ősrégisége is volt: Ossian nemcsak a legkitünőbb dalnokok egyike, hanem a modern világ legrégibb költője is volt. Az európai népek szelleme még a barbárság sötétjében szendergett, Hellász és Róma nagy géniusza elfajult, jóformán már letűnt volt, s ime, ez időben él és énekel Skótország félreeső völgyeiben, nem tudva az ókor mintaszerű remekeiről, de sikerrel vetélkedve velök, nem ismerve az antik æsthetikusok mértékadó elméleti szabályait, de bámulatosan megegyezve azokkal,* — tisztán csak nagy szellemétől ihletve, meleg szivéből meritve, énekel egy hatalmas költő, Ossian, a kinek dalai az emberi költészet legszebb remekeivel egy sorba tartoznak. A század hangulatához tehát még a régiségnek e varázsa is járult. Midőn azután a jelen század elején a beteges érzelgőség kora letűnt és Ossian alakja és költészete mystificationnak tűnt föl: csak a költemények benső értéke tarthatta volna azokat fönn a jelenkor tiszteletében és szeretetében. De hát ily benső értékről ki beszélt már? Az ossiani költemények

* Főleg Blair Hugó fejtegette, hogy Ossian epikus művei a legnagyobb pontossággal megegyeznek Arisztotelesnek az eposzról föllállított törvényeivel.

«érzelgős, alaktalan, összeférczelt koholmány, melynek abszolút értéktelensége nem hangsúlyozható eléggé», mondta Schlegel Ágost Vilmos, a nagy befolyású æsthetikus, 1801-ben,¹ és Macaulay, a századnak legolvasottabb történetírója, «majdnem egészen modern csinálmányoknak» nyilvánította Ossian műveit.²

Ez ítéletben³ megnyugodott a világ, s alig ittott törtétek szerény kísérletek⁴ e fölfogás revideálására. Pedig itt a revízió csakugyan elkerül-

¹ A Bürger költeményeiről írt kitünő tanulmányban. *Werke*, VIII, 135. l.

² Angol történetének XIII. fejezetében; a magyar fordításban III, 345. l.

³ Ez ítélet legjelesebb indokolása: Talvj (t. i. Therese Albertine Luise von Jacob), *Die Unächtheit der Lieder Ossians und des Macpherson'schen Ossian insbesondere*, Leipzig, 1840. — V. ö. még ugyanilyen szempontból: H. Fr. Link, *Über die Echtheit der Ossian'schen Gedichte*, 1843; *Neue Jenaische Allgem. Litteratur-Zeitung* 1843, 27—29. sz. és Waag, *Ossian und die Fingalsage* 1863.

⁴ *Ossians Finngal. Episches Gedicht aus dem Gaelischen metrisch und mit Beibehaltung des Reims übersetzt von Dr. August Ebrard. Nebst einem Anhang: Über Alter und Echtheit von Ossians Gedichten*, 1868. (V. ö. *Allgemeine Zeitung*, 1868, Beilage 282. és 361. sz.) A fordítás jeles, de az értekezés gyöngye. Ez utóbbin alapszik Bareza Kálmánnak, *Ossian cz. czikke*, Fővárosi Lapok. 1869. 87. sz. 346—47. l. — Már előbb (1863) akarta Grimm Jakab Ossian hitelességét kimutatni;

hetetlen.* Mert képzelhető-e, hogy a múlt század legnagyobb emberei egy teljesen értéktelen férczmunkáért oly lelkesen rajongtak volna? valószínű-e, hogy Macpherson maga, egészen a maga erejéből írhatta e költeményeket, Macpherson, a kinek két évvel «Ossianja» előtt megjelent eredeti költeményei a legvizenyősebb verselésnek, a legüresebb rímelésnek szánandó példányai? De más oldalról: valóban a harmadik századból valók-e ezek a művek, még pedig abban az alakban, melyben a XVIII. század velök megismerkedett? és ha nem amaz ősrégi korból valók, hogyan keletkeztek? mily elemekből, mily befolyások alatt alakultak?

E kérdésekre kell felelnünk, ha Ossian korával, eredetével, értékével tisztába akarunk jönni; és e kérdésekre legjobban úgy fogunk felelhetni, ha az ossiani költemények múlt századi pöréből indulunk ki.

de melegséggel és erős meggyőződéssel írt tanulmánya töredék maradt: *Kleinere Schriften* VII, 537—43.

* Ezt a revíziót a legalaposabban megindította Ernst Windisch: *Die altirische Sage von Táin Bó Cúalgne, Der Raub der Rinder*, 1878. (*Verhandlungen der XXXIII. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Gera*. Leipzig, 1879. 15—32. l.) cz. kitűnő tanulmányával. V. ö. ugyanattól: *Irische Texte mit Wörterbuch*. Leipzig, 1880.

II.

Az ossiani költemények 1760-ban jelentek meg ily czímmel: «Régi költészet töredékei, gyűjtve a fölvidéken és a gael vagy erzi nyelvből * fordítva Macpherson Jakabtól». ** Ezek azok a köl-

* *Gael*- vagy *goidel*nek (kevésbbé helyesen *gaël*- vagy *gadhel*nek) nevezik a kelta nyelvnek azon ágát, melyhez Írország, éjszaki Skótország, Man-szigetnek és a nyugati skót szigeteknek még ma is a nép ajkán élő, de az angol nyelv terjedésével viasszaszorított s végenyészettel fenyegetett nyelvjárásai tartoznak. E nyelv leg-régibb, csekély számú, igen töredékes emlékeit kiadták Stokes Whitley, *Goidelica* címen, második kiadás. London, 1872 — és Windisch Ernő: *Irische Texte*. Leipzig, 1880. (A kelta nyelv második főága a *kymri* dialektus, melyet Walesben, Cornwallisban és a franczia Basse-Bretagneban beszéltek és kis részben még ma is beszélnek. A francziaországi gallusoknak, a mai francziák őseinek nyelve, a mely már időszámításunk első századaiban végképen kihalt, a kelta nyelvcsaládnak harmadik ága volt).

** *Fragments of ancient Poetry, collected in the Highlands and translated from the Gaelic or Erse language by James Macpherson*. Edinburg, 1760. (Mind-össze tizenöt darab.)

temények, melyek egész Európát meglepték és elragadták, mert Macpherson későbbi kiadványai* csak megerősítették, de már alig fokozták a kor lelkesedését.

Ossian elragadta, de meg is lepte a kort. E meglepetés főleg Angolországban volt igen nagy és első pillanatra nem épen kellemes.

A germán angolok sohasem szerették a kelta skótokat; a Stuárt-ház bukása óta pedig megvetették és gyűlölték őket, a kik a jakobita lázadásokban és összeesküvésekben a népszerű hannoverai uralkodó háznak annyi bajt okoztak. De az angolok — nem is tekintve a skótok jellemére és politikai szerepére vonatkozó ezen nézetöket — műveletleneknek, bárdolatlanoknak, butáknak is tartották a skótokat, csúfnak s durvának nyelvöket, és rég elfelejtették, hogy a sziget hegyeiben lakó nép, melyre Anglia műveltsége mindössze is csekély befolyást gyakorolt, régi időktől gazdag volt dalokban, regékben, mondákban.

Ekkor a múlt század közepén, 1756-ban, egy Stone Jeromos nevű fiatal ember, a ki iskolamester volt Dunkeldben, fordította először figyelmét

* *Finnghal* 1762, *Temora* 1763, *The Poems of Ossian* 1765, két kötetben. Ujra kiadták Ossian műveit Hugh Campbell 1822 és 1840, s kritikai bevezetéssel Eyre-Todd 1888.

a régi kelta népköltészetnek a skótok ajkán élő maradványaira, de siker nélkül; ezikke * és az abban közölt mutatványok nem keltettek nagyobb körökben figyelmet. De Home János, a költő, és Blair Hugó, a jeles æsthetikus, fölismerték e költemények szépségét és főleg e férfiatól buzdítva, indúlt egy huszonegy éves theologiai hallgató, Macpherson Jakab,** a ki akkor mint nevelő tengődött, Skótország éjszaki vidékére, hogy a régi gael költészet maradványait összegyűjtse és kiadja. Törekvését meglepő siker koronázta: már 1760-ban kiadhatott tizenöt gael költeményt, melyek szerinte Ossian művei voltak, és 1765-ben,

* Megjelent a *The Scottish Magazine* januári füzetében, egy *Traoch halála* című gael költemény fordításával. (A gael eredeti megjelent Edinburgban, 1805.) Ossianról s Finnről Stone nem tud. — Ugyanekkor Alex. Pope skót lelkész is gyűjtött a nép ajkáról (már Ossiannak tulajdonított) gael költeményeket, de segédjének halálával abba hagyta e munkásságának folytatását.

** Született 1738-han Kingussieban, Inverness grófságban, éjszaki Skótországban. Aberdeenben s Edinburgban theológiát tanult, mire egy ideig iskolamester volt Badenockban és 1759-ben nevelő lett a Graham-családnál. Később a politika terére lépett, 1763-tól 1766-ig Floridában élt, 1780 óta az alsóháznak tagja volt és sokat írt az angol kormány érdekében az amerikaiak ellen. Meghalt 1796 február 17-dikén Belleville nevű jóságán Skótországban.

miután másod ízben járt a fölvidéken, Ossian összes műveit.

Most az angolok is el voltak ragadtatva; elfelejtették a skótoknak aljas politikáját, elfelejtették a nálok is korlátlan hatalmú francia classicismus szabályait és teljesen átengedték magokat e «páratlan» művek sajátos bájainak. Az angolok lelkesedését követte a többi európai népek tapsa: Ossian művei néhány év lefolyása alatt német, olasz és francia nyelven is megjelentek,*

* Németországban először Raspe Rudolf figyelmeztetett Ossianra (*Hannoversches Magazin*, 1763, a «Fingal» fordításával), mire már a következő évben *Finnghal*nak és Ossian több más költeményének névtelen német prózai fordítása megjelent Hamburgban (a fordító Joh. Andr. Engelbrecht volt), egy időben Albr. Wittenberg fordításával (U. o. 1764.). Különösen nagy tetszést aratott és kiváló tekintélynek örvendezett Denis Mihály hexameteres fordítása (Bécs 1768), bár Herder (*Allg. Deutsche Bibliothek* X, 1769. *Werke* ed. B. Suphan IV, 320), igen helyes érzéssel, a hexametert nem találta az ossiani költészetnek népdalszerű, naiv jellemével kellő benső összhangban.

Ellenben Kazinczy Ferencz védi e fordítást, Helmeccyhez 1815. január 21: «Ha Dénis a Celta Költőt az ennek idegen hexameterek által elgörögösítette is, rossz á ugyan nem tette. Jeremiásnak Énekei mind a Káldi szép prózájában, mind a Virág szép hexameteiben nagy kedvvel olvastathatnak; mint fognának a zsidó rhythmusz szerint zengeni, arról nem ítélni lehetek.» Tehát mégis «elgörögösítette»? »

és *Selma dala* Goethe Werther-regényében (1773) kétszeresen megragadó keretben bájolta el a művelt világot.

De a lelkesedők mellett nemsokára mutatkoztak kételkedők is, magában Angolországban is. Mégis jellemző, hogy a kétely és tagadás első nyilvános

Német földön a hatvanas és hetvenes évek nemzedéke előtt még kedvesebb lett Ossian azon népszerű félreértésnél fogva, hogy Klopstock és hívei, a kik a keltákat és germánokat azonosították, német költőnek tekintették a kaledoniai bárdot. Denist követte a német Ossian-fordítók hosszú sora: Edm. v. Harold 1775, Jak. Lenz 1775, Gottfr. Aug. Bürger (Karrik-Thura) 1779, J. W. Petersen 1782, Karl Fr. Kretschmann 1784, Chr. H. Pfaff 1792, J. G. Rhode 1800. Birkenstädt és Neumann 1803—05, Stolberg Fr. Lipót gróf 1806, F. W. Jung 1808, Ludw. Schubart 1808, Chr. W. Ahlwardt 1811, J. F. Arnauld de la Perière (az angol szöveggel) 1817, L. G. Förster 1827, K. Georg Neumann 1838, Ed. Brinkmeier 1839, Adolf Böttger 1847, Aug. Ebrard («Finghal») 1868, Herm. v. Suttner («Temora») 1881. Azonkívül számtalanszor lefordítottak, átdolgoztak és dramatizáltak egyes ossiani költeményeket. Ossian nagyságát legelőször Herder hirdette Németországban: *Ueber Ossian und die Lieder alter Völker*, 1773 és Herder még 1795-ben is, mikor Ossian már bukott nagyság volt, lelkesedett a kelta bárdért: *Homer und Ossian* (először Schillernek *Die Horen* cz. folyóiratában. *Werke* ed. B. Suphan XVIII, 446—62. l.).

Olaszországban Cesarotti volt Ossian első és legelkesebb apostola: *Poesie di Ossian Figlio di Fingal antico Poeta celtico . . . trasportate in verso Italiano*

szava Franciaországból jött. A *Journal des Savants* 1764-ben támadta meg Ossian eredetiségét és valódiságát és egész határozottsággal állította, hogy e költemények Macpherson csinálmányai.* Most meg volt adva a jelszó és az angolok, a kik

dall' Ab. Melchior Cesarotti, Padova, 1763; új kiadásokban 1772 és 1783. A fordító minden tekintetben Homérosz fölé helyezi Ossiant, a kinek nagyságát s páratlanságát senki sem magasztalta nagyobb elragadtatással. Homérosz védelmére kelt Cesarotti ellenében egy görög származású olasz író: *Alcune osservazioni sopra le Poesie di Ossian ... da Andronico Filalete Pastore di Elide*, Firenze, 1765.

Franciaországban először az ossiani *Carthon* (1763) és *Temora* jelentek meg fordításban: *Temora. Poème epique ... traduit par M. le Marquis de St. Simon*. Amsterdam 1774. A teljes Ossiant lefordította Mr. le Tourneur, Paris, 1777 (nagyon rossz) és Louis Fr. Baour-Lormian, 1802.

Természetesen spanyol, holland, lengyel stb. nyelvekre is lefordították a kelta bárd műveit, sőt egyes töredékeket latinra is; az első: *Temorae liber primus, versibus latinis expressus. Auctore Roberto Macarlan*. London, 1769. A magyar fordításokról l. alább az V. szakaszt.

* *Mémoire de M. de C. à Messieurs les Auteurs du Journal des Sçavans au sujet des Poemes de Mr. Macpherson*, a «*Journal des Savants*» 1764-dik évi májusi, júniusi, augusztusi, szeptemberi és az 1765-dik évi februári számaiban. Ossian ellen Voltaire is kikelt: *Questions sur l'Encyclopédie*, Genève 1770. I., az *Antiens et Modernes* című cikkben. — Német földön

elragadtatásukat már megbánták volt, mind nagyobb bátorsággal fordultak a skótok büszkesége ellen. A hívők száma ezentúl napról-napra fogyott, úgy hogy Hume Dávid, a jeles történetíró, a ki maga is skót származású volt és Ossian gyanúsításában nemzetének becsületét látta megtámadva, egy nyilvános levélben azzal a kéréssel fordult Blair Hugóhoz, hogy bizonyítsa be azoknak a műveknek hitelességét, melyeknek szépségét oly érdekesen fejtegette volt.* Jellemző, hogy Hume, a ki a maga részéről nem kételkedett Ossian eredetiségében, nem Macphersonhoz fordult e kérésével. Már nem bíztak benne, főleg azért nem, mert Macpherson a folyton növekedő és mind hangosabban nyilatkozó kételyekkel és támadásokkal szemben hallgatott. E hallgatását kétféleképp lehetett magyarázni: Macpherson vagy

egyike az elsőeknek, a kik Ossian ellen nyilatkoztak, az öreg Bodmer János Jakab (*Apollinariën*, Tübingen, 1783, p. 357—66: *Zweifel gegen die Echtheit der Kaledonischen Gedichte*), a ki e költemények műértékét is tagadta; szerinte Ossian «sovány, szűk, vizenyős eledele» ... «oly lakoma, melynél az ember csak vadat kap, ha erősen fűszeres mártásban is».

* Blair Hugó e híres értekezése, mely ma is elolvasásra méltó, *A critical dissertation on the poems of Ossian the Son of Fingal* címmel jelent meg Londonban, 1763; németre ford. H. Oelrichs 1785. és Denis Mihály, Ossian-fordításának III. kötetében.

megcsalta a világot és nem birta az ossiani költemények gael eredetieit, akkor kár volt vele szóba állni; vagy csakugyan Ossian műveit adta a világnak és most hiuságból hallgatott, mert hízelkedett önhittségének, hogy őt tartották e világ-bámulta remekművek szerzőjének. Ebben az esetben is hiába fordult volna Hume őhozzá.

Végre fölrázta őt Johnson Sámuel, a kor legjelesebb angol kritikusa, a ki Macphersont 1774-ben arczátlan csalónak, szemtelen hamisítónak nevezte.* Macpherson egy fenyegető magánlevélben felelt Johnson támadására. E levél elveszett, de megvan Johnson válasza, mely sokkal jellemzőbb, semhogy teljesen ne közöljem. Igen egyszerű, világos és rövid:

«Macpherson Jakab úrnak! Megkaptam ostoba és szemtelen levelét. A mit ellenem erőszakkal tervez, az ellen legjobb erőmhöz képest védekezni fogok, és a mit magam meg nem tehetek, majd megteszik helyettem a törvények. Mert egy arczátlan betyár (*ruffian*) fenyegetései sohasem fognak engem visszatartani attól, hogy csalásnak ne nyilvánítsam azt, a mit annak tartok. Mit vonjak vissza? Én művét csalásnak neveztem és még most is annak nevezem; ez állításomat okokkal támogattam, és ime, most újra felszólítom önt, hogy

* A *Tour to the Western Isles* című folyóiratban.

ez okokat czáfolja meg. Önnek tehetségei, Homérosz-fordítása * után ítélve, épen nem félelmetesek, és a mit erkölcsösségéről tartok, az hajlandóbbá tesz azt hinnem, a mit bizonyít, mint azt, a mit állít. S. Johnson.» **

E levél eléggé mutatja, hogy a kedélyek mennyire föl voltak már izgatva. Macpherson azonban most sem tette meg azt, a mivel az egész pörnek egy csapással véget vethetett volna, tudniillik nem adta ki, nem mutatta elő a gael eredetieket; helyette kiadója nyilatkozott: hogy az eredeti kézirat közvetlenül az angol munka megjelenése után hat héten keresztül közszemlére ki volt téve boltjában, a hol mindenki láthatta, a ki az ügy iránt érdeklődött.

Ezalatt a támadók pártja mind nagyobb, mind erősebb lett és Macphersont oly oldalról fenyegette

* E Homérosz-fordítása, mely semmi tekintetben sem sikerült, 1773-ban jelent meg, tehát «Ossianja» után.

** Macaulay bizonyára túloz, midőn Johnsonról írt tanulmányában (1831) az angol kritikus föllépését Ossian ellen kizárólag korlátoltságára vezeti vissza: «A megvetés, melyet (Johnson) Macpherson lomja (*trash*) iránt érzett, indokolt volt; de merném állítani, hogy ez esetben csak véletlenségből találta el a helyeset. Ő a *Finghált* ugyanazon okból vetette el, melyből mások csodálták; nem mindennapisága miatt vetette meg, hanem mivel benne némi eredetiséget látott.» Macaulay általában igen elfogult a híres kritikussal szemben.

a veszély, mely őt megsemmisíthette. Shaw Vilmos ugyanis, a ki a gael nyelvet kitünően ismerte és eddig az ossiani művek hitelességét biztosan hitte és lelkesen védte, Macpherson magatartásával szemben szintén ingadozni kezdett meggyőződésében és elhatározta, hogy fölkeresi Skótországnak ugyanazon vidékeit, a hol Macpherson járt, megtudandó, vajon e dalok igazán élnek-e a nép ajkán vagy megvannak-e valahol régi kéziratokban. Shaw már 1781-ben tett jelentést ez útjáról: *Enquiry on the authenticity of the Poems of Ossian*. E jelentés nem igen kedvezett Macphersonnak. Shaw beszéli, hogy bejárta Skótországnak legfélreesőbb völgyeit és nem röstelt a legpiszkosabb kunyhókba betérni; de nem találta meg sehol Ossiannak angolul megjelent műveit. A nép énekel ugyan Finn-ről és Ossianról, de csekély terjedelmű, összefüggéstelen történeteket, melyekben az elfek és varázslók nagyobb szerepet játszanak, mint Morwen dicső királya és halhatatlan fia. Kéziratokat sem sikerült látnia. Sokan beszéltek neki régi kéziratokról; de ha az állítólagos tulajdonosokat fölkereste, ezek mind arról biztosították, hogy e kéziratok valaha családok birtokában megvoltak, de előmutatni senki sem tudott ily codexeket. Shaw e tapasztalatai alapján kimondta, hogy az ossiani költeményeket, némely csekélyebb eredeti

népies elemek fölhasználásával, Macpherson Jakab maga írta.

Ez már mégis sok volt; pedig egyidejűleg még egy másik oldalról is fölléptek Macpherson ellen. Az irek ugyanis rablással vádolták a sokat szidott Macphersont, mivel eredeti ir költeményeket a skót költészet maradványai gyanánt bocsátott közre és, hogy azok teljesen mint saját nemzetének birtoka szerepelhessenek, tartalmukban meghamisította az eredetieket, minden irországi vonatkozást megsemmisítve bennök. De ezeket a támadásokat, melyeket könnyű volt nemzeti önhittségre és szűkkeblűségre visszavezetnie, nem sokba vette Macpherson; annál kevésbbé hallgathatott oly tekintélyes férfiú fölszólalásával szemben, a milyen a kelta szaktudományáról is elismert Shaw volt. Most tehát Macpherson kijelentette, hogy kiadja a gael eredetieket,* ha valaki a költségeket megtéríti. Igen ám, de erre nem vállalkozott senki; a nagy közönség, vagy Macphersonnal vagy elle-neivel tartva, eldöntöttnek tekintette a dolgot, és

* A gael mozgalom széles körét legjobban bizonyítja az a tény is, hogy ugyanekkor Clarke (1778), Smith János (1781, 1787) és Gillie (1786) is adtak ki gael népköltési maradványokat, részben angol fordításban, részben a kelta eredetiben. Ez utóbbiak eredetiségét és hitelességét nem vonta soha senki kétségbe.

a gael nyelvet, a skótokon és ireken kívül, alig egy pár ember értette Angliában, — mit csináltak volna a többiek, az óriási többség, egy eredeti Ossiannal? Azonkívül a Macpherson kézírata olvashatatlan és igen hibás volt, mert ő a költeményeket legnagyobb részt gael emberek tollba mondasából írta le; le kellett másolnia; de ez sok fáradságába került volna, és ingyen nem akarta megtenni. Így újra elhúzódott a dolog, és a költemények hitele napról-napra alább szállt. Végre váratlan segítség érkezett. Keletindióban élő skótok küldtek pénzt, hogy Macpherson kiadhassa azokat a költeményeket, «melyeket ők gyermekkorukban gael nyelven sokszor hallottak». Most végre hozzáfogott Macpherson a kiadáshoz; lemásolta kéziratát és kinyomatott egy mutatványt, még pedig görög betűkkel, mivel azt állította, hogy a kelták Julius Cæsar szerint a görög írást használták.* E furcsaság is csak bizalmatlanságot és gyanút keltett; de mielőtt újra pörre került volna a dolog, Macpherson 1796-ban meghalt.

Most a skót irodalmi társaság vette kezébe az ügyet: 1805-ben kiadott egy jelentést, melyben az

* *Bell. Gall.* I. 29: «*Helvetiorum tabulæ literis Græcis . . . confectæ*», — és VI. 14: «*Neque fas esse existimant ea literis mandare, cum in reliquis fere rebus publicis privatisque rationibus Græcis literis utantur*».

ossiani költemények hitelességét ki akarta mutatni, de voltaképen csak annyit bizonyított, hogy a nép a skót felföldön énekel és mesél Finnről és Ossianról, egyebek közt oly mondákat és dalokat is, melyek a Macpherson-féle ossiani művekkel részben megegyeznek. Együttal újra lemásoltatta a Macpherson gael kéziratát, kijavíttatta hibás nyelvezetét és híven latinra fordíttatta le az egész gyűjteményt, mely ily módon *Ossian költeményei* címmel, gael szöveg és latin fordítás, két vastag kötetben jelent meg Londonban, 1807.*

* *Dana Oisein mhic Finn. The poems of Ossian in the original Gaelic.* London 1807. A szerkesztő-kiadó Sinclair János volt, a latin fordítás szerzője Mac Ferlan. A gyűjtemény tizenegy költeményt tartalmaz, a két legterjedelmesebb ossiani művet, a *Fingal* és *Temora* című eposzokat is. (Legújabb kiadását eszközölte Clark Archibald, London 1870.) E kiadás tartalmát a következő tíz költemény teszi: 1. Cath-Loda, 2. Comala, 3. Carric-Thura, 4. Carthonn (első fele), 5. Oina-Morul, 6. Colna-Dona, 7. Croma, 8. Calthon and Colmal, 9. Fingal, 10. Temora. Hiányzanak tehát e kiadásból a következő ossiani költemények: 1. Lamon, 2. Ojhonna, 3. Háború Kárósszal, 4. Klúbai Kalin, 5. Sulvalla, 6. Inisthonai Háború, 7. Selmai dalok, 8. Chuchullin halála, 9. Gyárdul, 10. Lórai csata, 11. Barhonna, melyeket azért Ahlwardt és hívei is a Macpherson szövegéből voltak kénytelenek lefordítani. — E gael-latin kiadásból fordította le újra németre Ossian összes műveit Ahlwardt Ker. Vilmos, előbb mutatóványokat 1807, aztán teljesen 1811, második kiadás 1839, három kötet — és Ahlwardt

E kiadással az egész pör be volt fejezve. Így hihette legalább a közönség, mely különben is 1807-ben már nem igen törődött Ossiannal. De nem volt befejezve, csak új stádiumba lépett. Az eredetieknek összehasonlítása Macpherson fordításával mindenek előtt kétségtelenné tette, hogy a gael és az angol szöveg nem hű másai egymásnak. Ha Macpherson fordított, ha a gael szöveget angolra fordította, rosszul fordított: az eredetinek számos helyét félreértette, a miből nem egyszer badar képek és érthetetlen állítások származtak; az elbeszélést magát kicsinosította, modernizálta, érzelgőssé tette; theologus létére bibliai phrázisekat és képeket, főleg a zsoltárokból, csúsztatott be fordításába; az eredetinek ködös hangulatát s elmosódó stilusát ízléstelenül túlozta. Mondom, ha a gael eredetieket lefordította. De csakhamar előálltak tekintélyes emberek azzal az állítással, hogy igenis, Macpherson fordított, de nem gael eredetieket angolra, hanem megfordítva, saját eredeti angol tákolmányait fordította le gael nyelvre, hogy Ossianjának hitelességét és eredetiségét bizonyítsa. Ez az új támadás, egyszerűsmind az utolsó, mely Macpherson művét érte és

munkáján alapszik, mint már említettem, részben Kazinczy Ferencz és teljesen Fábíán Gábor magyar Ossianfordítása.

mely az egész ügyet újra összebonyolította, Írországbán nyerte hivatalos indokolását. Az írországi tudós társaság ugyanis 1829-ben pályadíjat tűzött ki az ossiani művek eredetiségéről és hitelességéről. A pályakoszorúzott művek szerzői, Drummond és Oreilly, a kiknek tanulmányai az ír akadémia dolgozatai közt * megjelentek, kimutatni törekedtek, hogy az Ossian-féle úgynevezett «gael eredeti» Macpherson műve, mivel e szöveg nyelve nem régibb a XVIII. századi erzi nyelvjárásnál.

E nézetök kifejtésénél az ír tudósok két körülményt nem vettek figyelembe. Először nem voltak legkisebb tekintettel arra, hogy a régi dalok és mondák nyelve a nép ajkán, minden nép ajkán, mely azokat hagyományilag föntartja, folytonos módosuláson és változáson megy keresztül, úgy hogy sehol a világon a nép ajkáról lejegyzett hagyományok nyelvéből nem lehet, nem szabad ezeknek a korára, eredetök és megalkotásuk korára, következtetni. Hogyan és minek tartana fönn, hogyan tarthatna fönn a nép költői emlékeket, melyeknek nyelvét nem érti többé? Nem szándékosan, nem tudatosan, egyéni elhatározás nélkül változik a nagyatya nyelve a fiúnak és utóbb az unokának nyelvévé, és pedig nemcsak a mindennapi társal-

* *Irish Transactions.* Dublin, Vol. XVI.

gásban, hanem a régi időkből megóvott mondákban és dalokban, közmondásokban és ráolvasásokban is. Ezt kézzelfoghatólag bizonyítják, ha különben kérdéses vagy kétséges volna, a norvég, svéd és dán balladák, melyek még ma is élnek, a nép mai nyelvén, a skandináv nemzetek ajkán, tartalmilag, anyag, világnézet és stílus tekintetében pedig régi, részben ősrégi pogány korba nyúlnak vissza.

De nem vették figyelembe az ir tudósok azt a másik körülményt sem, hogy Macpherson semmi esetre sem bírta még a múlt századi gael nyelvet sem annyira, hogy Ossianját az erzi nyelvjáráásra lefordítani képes lett volna. Ezt kétségtelenné teszik már azok a nagy számú és részben igen nevezetes botlások is, melyeket Macpherson elkövetett, midőn a gael eredetit félreértve, hasonló hangzású, de tetemesen eltérő értelmű szokat fölcserélve vagy egyes szók többféle értelmét nem ismerve, a legbadaresőbb phrasisokat adta Ossianja ajkára.* De nemcsak félreértette, sokszor egyál-

* Csak egy-két példát idézek Ebrard fönt említett értekezéséből (129. l.): «Lelke jöjjön az utódokhoz», írja Macpherson egy harczosról; pedig az eredeti szerint: «Neve (*ainm*, nem *anam*) jöjjön az utókorra»; vagy: «Minden vezér legyen sergének felhője alatt», pedig *neul* nemcsak felhőt, hanem, mint e helyen,

talában nem értette a szöveget, melynek számos nehezebb helyét le sem fordította, hanem egyszerűen kihagyta. A gael eredeti, melynek számos részlete az eredetiségnek félreismerhetetlen benső jelleme és színe által is kitünő, mint még alább kifejtem, minden tekintetben jobb és szebb, mint az angol Ossian; hogyan volna ez lehetséges, hogyan megmagyarázható, ha a gael szöveg csak Macpherson «tákolásának» utólagos fordítása volna? és ha e jelesebb «fordítást» ugyanaz a szerző írta volna, kinek tollából a sokkal gyöngébb angol «eredeti» származott?

Nem, az 1807-diki gael szöveg valóban eredeti munka, nem koholmány. Csak az a kérdés, hogy mely időből származik, vajjon igazán a Kr. utáni harmadik századból-e, mint Macpherson ismételve állította.

Az ir akademia munkálatainak nyelvi eredménye tehát nem alapos; annál fontosabb az eredeti ir mondára és a régi ir forrásokra való utalása; mert ezekből kétségbevonhatatlanul kitűnik, hogy az Ossian-monda első hazája Irország, hogy a monda és valószínűen annak költői földolgo-

álmot is jelent; vagy az eredetiben: «A harczosok le szálltak; fegyverök visszfénye vetekedett a csillagokkal», mit Macpherson így fordított: «A harczosok ragyogva nyomultak a csillagokhoz» stb.

zásai is a zöld szigeten keletkeztek és csak innen jutottak utóbb Skócziába. Azért előbb röviden az ir mondával kell foglalkoznunk, mielőtt a skót Ossian-hagyományra és Macpherson művére vonatkozólag a kérdésnek jelen állását körülvonatolni iparkodnánk.

III.

Irország legrégebbi neve Scotia (vagy Hibernia). Innen vándoroltak a skótok * a harmadik század közepe táján a brit sziget északi részébe, melynek Alba vagy Albany volt a régi neve és mely tőlök nyerte most a Skóczia nevet. A régi lakosság — az ismeretlen származású piktek** mellett valószínűen már kelták is laktak a brit felföldet — a bevándorlókkal a skót néppé olvadt össze. Ez

* Jellemző, hogy a korabeli források az írországi hittérítőket, a kik a VI. század óta Európában járnak, szintén skótoknak nevezik. Lásd Wattenbach: *Deutschlands Geschichtsquellen*, I., 6. kiad., 1893, 115. lap. — A *gael* vagy *goidel* név eredetileg szintén csak az ír nyelvet jelölte; az *erse* szó pedig egyszerűen a. m. *irish*.

** Nem lehetetlen, hogy e nép, melyet ókori írók először a Kr. utáni III. században említenek, a menyire nyelvének igen csekély és nem pontosan föntartott emlékeiből ítélhetni, a keltáknak kymri ágához tartozott. (L. fönt a 13. l. jegyzetét.) Nevöket a rómaiaktól vették, mert festették testöket. V. ö. *Pictones* és *Pictavi* Galliában; ez utóbbiak városa Poitiers.

idő óta az érintkezés Ir- és Skótország közt igen gyakori lett, míg végre a VI. században egy nagyobb bevándorló csapat a skót Argyleshireben királyságot alapított, melyből idővel a skót királyság keletkezett. E bevándorlott irek magokkal hozták régi mondai költészetöket is, habár az első skót író, a ki Fyn Galról említést tesz, Barbour, a *Bruce* szerzője, csak a XIV. század második felében élt.

Mert az ireknek igen gazdag és igen régi mondáik vannak. Ez ó-ir mondákat számos és részben még a XII. század elejéről származó kéziratokból ismerjük, melyek legnagyobbrészt Dublinban, de elég nagy számmal Oxfordban és Londonban is vannak. E mondák eredetének és fejlődésének helyes fölfogására szükséges egy kis történeti tájékoztatást előrebecsátanom.*

A kelta néptörzsek közül a legrégibb időre első sorban csak az *irek* jönnek tekintetbe, a kik a modern népek közül a VIII. századot megelőzőtt korszakban a legműveltebbek voltak, az egyetlen európai nép, melynél a görög-római kultúra már a középkor első századaiban ismeretes és kimu-

* Eugen Mogk, *Kelten und Nordgermanen im IX. und X. Jahrhundert.* Leipzig 1896, 4-r. 27 l. Ismertetem Egyet. Philolog. Közlöny XX, 1896. 817 l.

tatható hatással volt.* Az irek, mint az összes kelta törzsek, a gyakorlati élet követelményei iránt nem igen bírtak érzékkel. Politikai hivatottságuk csak kis mértékben volt, városokat nem alapítottak, fegyvereket nem kovácsoltak, kereskedést nem űztek, pénzök nem volt stb. Mindezekben utóbb a germánoknak, első sorban a norvégoknak lettek tanítványai, a kik politikai erély és gyakorlati eszélyesség tekintetében óriási magasságban álltak a kelta törzsek fölött. Ellenben szellemi dolgok, eszmék és eszmények iránt a keresztyénség első évezredében talán egyetlen más nép sem lelkesedett annyira, mint az irek. A latin, sőt a görög nyelvet tanulták és tudták, midőn Európában a római írók el voltak feledve, esetleg kevesen közülök csak a nyelvtanulás eszközei gyanánt szerepeltek, görögül pedig senki sem tudott. A görög és római írókat szorgalmasan másolták és serényen űzték a hét szabad művészetet. Csak ők olvasták és másolták a szent írást az eredeti szövegben, hasonlókép az egyházi

* Heinrich Zimmer, *Über die Bedeutung des irischen Elements für die mittelalterliche Culturgeschichte*. Preussische Jahrbücher LIX, 1887, 27—59. l. — Walther Schultze, *Die Bedeutung der iroschottischen Mönche für die Erhaltung und Fortpflanzung der mittelalterlichen Wissenschaft*. Centralblatt für Bibliothekswesen VI, 1889, 185—198, 233—241, 281—298. l.

atyák munkáit is. A keresztyén hitért feláldozták magokat: a kontinens térítői közt előkelő helyet foglalnak el. De volt saját gazdag költészetök is: költőik (a bárdok) nemcsak a hazai nagy számú királyok és urak hőstetteit énekelték meg, hanem Nagy Károlyt, Kopasz Károlyt, Lothárt és Német Lajost is. Régibb hősmondájok, melynek közép-pontja Cuchulinn, a VII. században már megvolt; az ifjabb mondakör, melynek kimagasló alakjai Finn (Fingal) és Ossin (Ossian), a IX. században alakult. Epikus dalaik mellett volt elbeszélő prózájok, melynek versszakokkal kevert stílusa föl-tűnően emlékeztet a skandináv «sagára», a mint ez Izland szigetén érdekes műremekké fejlett. Költeményeik versét, a nyolcz ütemes sort, melynek két felét a rím kapcsolja össze, megtaláljuk utóbb egész Európában. Kiváló sikerrel úzték a zenét, az ir ornamentika pedig e nagy tehetségű népnek egészen önálló alkotása, mely idővel egész Európára hatással volt.

Az irek szellemi fejlődésére kétségtelenül nagy befolyással volt Norvégia népe, mely a legrégibb időben a skandináv félszigetnek legfontosabb eleme. A *norvégok* egészen más faj volt: erélyes, erőszakos, nyugtalan, első sorban gyakorlati irányú emberek. A norvégok fölkeresik hajóikon Európa északi és déli, keleti és nyugati tartomá-

nyait, még pedig első sorban nem romantikus kalandvágýból, hanem a kereskedelem érdekében, melyet már ősidők óta űznek. Fontos szerepet játszanak mindenütt, nagy és hatalmas államokat alapítanak. Mindenfelé vannak gyarmataik, melyekből csakhamar tekintélyes, virágzó városok fejlődnek. De kalandvágýók is: homályos ösztön kicsalja őket a legismeretlenebb tengerekre, a harczot pedig még a kereskedelemnél is többre becsülik. Politikai hivatottságuk minden tettökben fölismerhető: jeles szervezők, gyakorlati törvényhozók, ügyes, bár igen erőszakos uralkodók. Ellenben szellemi érdekekért, ideálokért nem igen lelkesednek. Legrégibb mythoszaik igen józanok, legrégebb költeményeik varázsdalok: az isteneket első sorban csak mint hatalmas segítőket tisztelik, a költészetet első sorban arra használják, hogy a természetnek sötét hatalmait megnyerjék vagy megfékezzék. Ezenfelül legrégebb költészetökről alig tudunk valamit, de igen valószínű, hogy a délnémet hősmondát, mely nibelungokról és amelungokról szólt, már a VI. század óta ismerték * és lényegesebb módosításokkal

* Eugen Mogk, *Forschungen zur deutschen Philologie*, 1894. (Ismertettem Egyet. Philolog. Közlöny XIX. 1895, 428. l.) A német hősmondát szerinte a herulok vitték 512 után Skandináviába, a mi nem bizonyos.

költői alakban földolgozták; de norvég emlék a VIII. század végét megelőző korszakból nem maradt fenn.

Irek és norvégok sokáig éltek egymás mellett, ritkán és csak fölszínesen érintkezve egymással, pl. 617-ben, midőn a norvégok az ir szigetet rabló kalandban fölkeresték, de visszaűzettek. Másképen fejlődnek a viszonyok a VIII. század végével,* mikor a norvég nép történetében a «viking korszak» veszi kezdetét, t. i. a norvégok szakadatlan hódító hadjáratai, főleg az Atlanti- és Középtengeren. Az északi germánok és az irek első kimutatható érintkezése 793 junius 8. volt, mikor Hördalandból származó norvégok Lindisfarne szigetén, az angol-skót határ közelében, egy ir kolostort fölgyújtanak. Ezóta varázserővel vonzotta őket az ir világ. Már 807-ben megjelennek a vikingek magában Irországbán, 830-ban pedig állandóan telepednek meg a zöld szigeten és 836 óta, mikor Dublint hatalmukba kerítik, vagy pontosabban 870 óta, mikor az irek utolsó fölkelése kudarczot vall, Erin** szigete valóságos meghódított

* Heinrich Zimmer, *Keltische Beiträge*, Haupt-féle Zeitschrift XXXII, 1888, p. 196—334 és XXXV, 1891, p. 1—172, alapvető, kitűnő, becses eredményekben gazdag munka.

** A névnek ó-ir alakja *Ériu*, gen. *Érenn*, dat. acc. *Érinn*. Gör. 'Iépvε, lat. *Hibernia*. Talán a. m. termékeny.

norvég tartomány. A X. században három norvég királyság van az ír szigeten; fővárosaik: Waterford, Dublin és Limerick. És ez az állapot tart 1014-ig, midőn Brion ír király a Clontarf mellett vívott ütközetrel végre fölszabadítja hazáját és népét a skandináv járom alól.

Tehát két századnál tovább volt a keltáktól lakott Írország a germán norvégok hatalmában és e hosszú időben természetesen ismételve uralkodott évtizedeken keresztül béke az irek földjén. E korszakba esik Izland gyarmatosítása, melyben norvégok mellett irek is nagy számmal részt vettek, hisz ír remetéik már a norvégok megérkezése előtt is laktak Izland szigetén. Írország területén a viking korszakban (IX. és X. század) a norvégok voltak az urak, az irek szolgaságra jutottak és nagy számmal hurczoltattak Norvégiába is. De azért együtt éltek a két nemzet emberei, és nem mindig és nem mindenütt mint ellenségek. A folyton viszálykodó irek (ez is kelta jellemvonás) akárhányszor szövetséget kötöttek a germán hódítókkal saját véreik ellen, mely magoktartásával természetesen kivívták személyes szabadságukat és a norvégokkal való egyenjogúságukat. Számos példa mutatja, hogy a norvégok, még norvég fejedelmek is, ír leányokat vettek nőül, kiknek kedvéért idővel még a keresztyén vallást is fölvtették,

és megfordítva: irek is kötöttek frigyet norvég leányokkal. A két nép mindjobban összevegyült és ir vér folyt számos tekintélyes izlandi család ereiben is.

Hogy ily körülmények közt kölcsönhatás jött létre norvégok és irek közt, azt bővebben fejtegetni sem kell, illetőleg nem is annyira kölcsönhatás, hanem első sorban a jóval műveltebb irek hatása a férfias, vitéz, kormányra hivatott, de durva és műveletlen norvégokra. Itt és ekkor lettek az északi germánok először keresztyénekké, itt és ekkor ismerkedtek meg az antik világnak szellemi maradványaival. És ez érintkezés a két nemzet közt megmaradt a clontarfi csata után is. Norvégok mint kereskedők és iparosok később is nagy számmal élnek a zöld szigeten, melyet honfitársaik folyton meglátogatnak és Izlandba utaztukban rendes nyugvóhelynek tekintenek. Ez együttélés hatásai mind a két népnél félreismerhetetlenek. Az irektől származik a számos skandináv emléken található ornamentika, mely a viking korszakban skandináv földön a népvándorlászori ornamentikát kiszorítja; az irektől számos babona és monda, melyek a norvégoknál elterjedtek és életben maradtak; az irektől talán a «szkáld» költészet és a skandináv «saga» alakja is. Legjellemzőbb e tekintetben az a rendkívül tanulságos

tény, hogy e befolyás épen csak a Norvégiában és Izland szigetén lakó norvégoknál mutatkozik, míg a dánoknál és svédeknel semmi nyoma. Régi költészet is csak a norvégoknál és izlandiaknál található. Merész-e ezen tényből az a közelfekvő következtetés, hogy ez mind csak azért van, mert a kelták csupán a norvégokra voltak nagy befolyással?

De kétségbevonhatatlan az ellenkező hatás is. A norvég befolyásnak legtanúságosabb bizonyítéka az ir nyelv, mely tele van norvég szókkal (míg a norvég nyelvben nem épen nagy az ir kölcsönszók száma). A háborúra és ennek eszközeire, a kereskedelemre és hajózásra vonatkozó ir szókinés legnagyobb részt norvég eredetű. De az irodalmi hatás is kétségbevonhatatlan: a régibb kelta hősmondában a Szigfrid alakja és története félreismerhetetlen, a későbbi Finn- és Ossian-mondában pedig a viking korszak világa tükröződik vissza. E kelta mondák többé-kevésbé kapcsolatban vannak egymással és föltételezik egymást. A hősök, a kiknek jelleme megállapodott alakot nyert a hagyományban, többnyire azonosak a különböző elbeszélésekben; a viszonyok, a melyek közt élnek és tetteiket véghez viszik, szintén ugyanazok. Harczok és versenyek a főtárgyak: egyes tartományok vagy törzsek ellenségeskedései, marhák elrablása vagy nők megszökte-

tése, hűtlenség és árulás és ezekből származó boszútettek folyton ismétlődnek. Az események elbeszélését gyakran tarkítják phantastikus túlzások. A nők, a kiknek szépségét sokszor hévvel, de soha illetlenül nem rajzolják, nagy szerepet játszanak; okosak és ravaszok, és nem egyszer ők segítik ki a hőseket veszedelmes helyzetökből. De a lovagi nőtiszteletnek és nőimádásnak semmi nyoma; földművelésre is alig történik czélzás; vadászat és állattenyésztés a nép főfoglalkozása; a hősök gazdagsága nyájakban, ruhákban, fegyverekben, ékszerekben van.

A középkori germán és román költészettől lényegesen különbözik ez az ó-ir monda. A keresztyén korszak Irországban az V. század első felében veszi kezdetét; a monda kétségtelenül e keresztyén korszak előtt keletkezett és kivétel nélkül a keresztyénséget előző állapotokat, egy ősrégi pogány világot, rajzol, melyet csak később hozott a fejlődő hagyomány (itt-ott elég laza) kapcsolatba a keresztyénséggel. Történeti szempontból nem nagy súlyt fektethetni az ir annalsoknak azon adatára, hogy Conchobar király, a ki a mondának egyik főalakja, 33-ban halt meg Krisztus után; általában sikertelen volt mai napig az a fáradság, melyet ismételve e mondák történeti alapjainak föl kutatására fordítottak, va-

lamint a monda mythikus elemeinek különválasztására és magyarázatára sem áll eddigelé elégséges anyag rendelkezésünkre. De a mondának magának ősrégisége kétségtelen és nem függ sem történeti, sem mythologiai fejtegetésektől. Ez utóbbiakat igen megnehezíti az az ismeretes tény is, hogy a keresztyén papság, bár Irországban kevésbbé helyezkedett ellentétbe a nemzeti hagyományokkal, mint például Németországban vagy hazánkban, megtúrte ugyan a mondát, sőt még annak csodás elemeit (a tündéreket, szellemeket, varázslásokat stb.) sem üldözte, de mégis ellen-szenvvel viselkedett a pogány istenek tisztelete ellen, a mi eléggé megmagyarázza azt az első pillanatra föltűnő körülményt, hogy a régi emlékekben, az elszórt és többé-kevésbbé elhomályosult mythikus elemek mellett, a pogány vallásnak és kultusznak csak igen csekély maradványaival találkozunk.

A monda ez ősrégiségénél fogva különösen fontos és érdekes az ír költészetnek az az előszere-tete, melylyel a detailt rajzolja. A ruházat, fegy-verzet, vidék stb. oly beható pontos leírásban részesülnek, mely a kép hitelességét biztosítja. Ily rajzok könnyen maradhattak meg a nép emlékezetében, annál könnyebben, mert összeve-gyültek az epikai költészet tipikus, ismétlődő

kifejezéseivel és óvó támaszt nyertek a vers rhythmusában és az alliteratióban.

Az ó-ir mondának két főága van. Az elsőnek, melyet *Cuchulinn-mondának* szokás nevezni, középpontja Conchobar, Ulster királya; főalakjai: Aillil, Medb, Fergus és első sorban Cuchulinn; ideje, a középkoriak számítása szerint, néhány évtized Krisztus születése előtt és után. E mondakör már a VII. században alakult terjedelmesebb elbeszélésekké, melyek föl is jegyeztettek. Ez elbeszélések két kéziratban maradtak reánk: az egyiknek másolóját 1106-ban gyilkolták meg, a másik meg 1160 előtt készült. E kéziratok a XI. század első feléből származó följegyzésekre mennek vissza; a kéziratok nyelve a VIII. század végére és a IX-nek elejére utal.

E régibb monda, mely az V. század végén nyerhette befejezett alakját, nem tartalmaz semmi pogány elemet, de világosan fölismerhető keresztény elemeket sem. Annál föltünőbb a germán hatás. Ez elbeszélések germán hősvilágot rajzolnak és germán szellemet lehelnek. A viking korszak hatása kétségtelen, és kétségtelen a Szigfrid-mythosz és a nibelung-monda befolyása is. Cuchulinn alakját lényegesen befolyásolták Szigfrid és Hagen alakjai. És nem a régibb nibelung-monda, mely az eddai dalokban és a Völsunga-

sagában maradt reánk — ez a VI. században került északra, — hatott a Cuchulinn-mondára, hanem a monda ifjabb német változata, melyet a vikingek a IX., legkésőbbben a X. században vittek hazájukba, hisz ők 810 és 891 közt nemcsak Alsó-Németország partjait pusztították, hanem összecsaptak frízekkel, szászokkal és frankokkal is, kiknél az újabb nibelung-mondával megismerkedhettek. Ennek hatása alatt nyerte az ó-ir hősmondának ezen ága a XI. században reánk maradt alakját. Középpontja a Leinster és Ulster tartományok közt folyt véres háború, melyre egy páratlan szépségű bika elrablása szolgáltatott okot. Leinster királynéja, Medb, raboltatja el a csodás állatot, mire Ulster hősei, élükön az ifjú Cuchulinn, fegyvert fognak.

Az ó-ir hősmondának második ága, a *Finn*-vagy *Ossian-monda*, mely Macpherson átdolgozásában az egész világon rendkívüli népszerűségre jutott, összefüggőbb és terjedelmesebb elbeszélésekben csupán XV. századi kéziratokban maradt reánk. Ez elbeszélések nyelve is a XIV. és XV. századi ir nyelv. Kétségtelen, hogy az Ossian-monda eredetileg ir monda: Írországbán van őshazája, ir nyelven maradtak fönne legrégibb forrásai. Skóciában Barbour csak a XIV. század második felében tesz először említést Finnről és

Carlswell püspök 1567-ben fölszólal a róla szóló hazug, csábító világi dalok ellen, melyeket a nép annyira szeretett. Az ír évkönyvek szerint e monda eseményei a Krisztus utáni második és harmadik századba esnek, pontosan a 174 és 283 közti évekbe: Finn mac Cumail, Ossín atyja, e följegyzések szerint 273-ban esett el. Ez adatokra nem nagy súly fektetendő; de egy oldalról nincs semmi okunk Finnek és társainak történeti valódiságát tagadni, bár az pontosan be nem bizonyítható és a monda történeti elemeinek kiválasztása alig lehetséges többé; más oldalról pedig bizonyos, hogy az Ossian-monda fiatalabb ugyan, mint a Conchobarról és Cuchulinnról szóló hagyomány, de minden esetre régiebb, mint a keresztyénség behozatala Irországba.

E monda középpontjában a feniék állnak. Ezek alkották — a hagyomány szerint — a nemzeti csapatot, melynek főadata a királyi hatalom erősítése és az országnak védelme külellenség ellen volt. Béke idejében a vadászat volt főfoglalkozásuk; később csupán ők voltak a vadászatra följogosítva. Azonkívül a költészetet is kedvelték és csakis oly vitézeket vettek föl testületökbe, a kik költői tehetséggel is meg voltak áldva. Minden tartománynak meg volt a maga feni serege — ó-ír nyelven *fiann* — és a maga királya; egész

Irország azonkívül egy főkirály alatt állt, a ki Tara (ir nyelven Temair) városában székelte. Conn főkirály idejében — ez a hagyomány kiinduló pontja — a feni sereg fővezére Cumall, a király nagybátyja, volt. Ez megszereti egy druidának szép leányát, Murnit, a kit megszöktet, midőn atyja megtagadja tőle a leány kezét. Murni atyja elégtételt követel a főkirálytól, a ki Cumallnak megparancsolja, hogy vagy adja vissza a leányt vagy hagyja el Irországot. Cumall visszautasítja e követelést, mire Conn és Cumall közt háborúra kerül a dolog. Cnucha mellett vívják a döntő csatát, melyben Goll, egy Mornából származó vitéz, agyonüti Cumallt, 174. Kr. után. Murni, a kit atyja tűzhalállal fenyeget, ha visszatérni mer, nővéréhez menekül, a kinek házában fiat szül. Ez a fiú Finn mac Cumail,* a ki hatalmas vitézzé fölnőve, elégtételt követel és nyer atyja haláláért.**

Finn később utódja lett atyjának a feniek vezetésében. Róla számtalan kalandot mesél az ir nép,

* Azaz: Finn, Cumall fia. Ismeretesebb neve *Finn-gal* a. m. *Finn-Gal*, azaz: Finn az idegen; de a névnek ez alakja Macpherson előtt igen ritka. Gall a IX—XI. századi szövegekben a. m. viking, külföldi, idegen, és Gall-Gaedil a. m. külföldi irek.

** Ez elbeszélés czíme: *A cnuchai csata oka*; a kézirat, melyben fönmaradt, 1100 körül íratott.

de történetei általában nem oly phantastikusok, mint az első mondakörnek némely részletei. Csak később hatottak ezek a régibb hagyományok, a Conchobarról és köréről szóló elbeszélések, az ifjabb Finn- és Ossian-mondára is, és a népköltészet idővel régibb kalandokat és mythikus hagyományokat is átruházott Finnre és Ossianra, Skótországbán pedig utóbb az ó-ir monda két főága egészen összevegyült és összekeverődött.

A feniek mind nagyobb hatalomra jutottak, úgy, hogy idővel a főkirály jelentéktelennek tűnt föl mellettök. Ők parancsoltak, ők intézkedtek; az ő vezérok volt az ország igazi ura. Ez természetesen ellenségeskedésre vezetett a királyság és a nemzeti csapat közt, melynek egy iszonyú vérontás vetett véget. A monda a feniek kiirtását következőleg beszéli el: *

A feniek kiváltságai közt a legfontosabbak egyike az volt, hogy senkinek sem volt szabad leányát férjhez adnia, mielőtt háromszor nyilvánosan kérdést nem tett, hogy vajjon feni vitéz nem kívánja-e a leányt, és a feni harczos kívánsága

* E mondának egy verses földolgozása is maradt fönön egy rövid ossiani költeményben, az úgynevezett Leinsteri könyvben (ez egy a XII. század közepéből származó kézirat, melyet Atkinson Rikárd, Dublin, 1880 facsimilében kiadott).

nem volt visszautasítható. Egyszer Carbre főkirály egy kisebb irországi királyhoz adta nőül leányát, még pedig a feniek megkérdezése nélkül. Ezeknek fővezére akkor Ossin,* Finn fia volt. A feniek elégtételt, illetőleg kárpótlást követeltek, mire Carbre annyira felbőszült, hogy élethalálharczra határozta el magát a királyság és a feniek közt. Ez utóbbiaknak egy része, a Morna-vidékiek, most is, mint régen a cnuchari csata idejében, midőn Goll agyonütötte Cumallt, a királyság pártján volt. Gabair vagy Gabra mellett vívatott a döntő ütközet (a hagyomány szerint 283-ban Kr. után), mely a feniek teljes kiirtásával végződött, — de Carbre is elesett. Elesett Oscar is, Ossin fia. De Ossin maga, Finn fia, életben maradt.

Ez eseménnyel végződik Irország hőskora. Egy századdal később fellép Szt-Patrik,** a ki az ireket a keresztyén vallásra téríti.

Eddig a nemzeti hagyomány. Ha az ir mondát

* *Ossin* a név ó-ir alakja, kicsinyítővel képezve ebből: *oss*, őz, szarvas; — a későbbi ir alak *Oisin*. A legrégibb skót kéziratokban a név *Ossein*, *Osseane*, *Ossan*, *Ossane* alakokban is fordul elő. A skótoknál ma *Ossian*, ejtve *Ossen*, a hangsúlylyal az első szótagon; Macphersonnál *Oisian*.

** Meghalt az V. század utolsó tizedében, 493 körül. A nemzeti hagyomány szerint 431-ben jött Irországba.

összevetjük a történelem tényeivel, nyomban észrevesszük, hogy a hagyomány lényegesen módosította a való viszonyokat. A mondát tartalmazó régi szövegek nem tudnak a feniekről és intézményeikről, melyek csak fiatal, XV. századi elbeszélésekben szerepelnek. Ez intézmény tehát nem lehetett meg a Finn- vagy Ossian-mondától föltételezett korban, t. i. a viking korszakban, a X. század előtt. De már a legrégibb szövegek ismerik a *fiann* és *fennid* szókat, melyeknek akkori jelentése sem kétséges. A *fiann* szó legrégibb alkalmazásában brit és ír tengeri rablókat jelöl; eredete a skandináv *fiandi*, több. *fiandr* (ír alakban *fiann*, több. *fianna*) a. m. 1) ellenség, ellenséges csapat, 2) bátor harczos, hadsereg, 3) zsoldos katona, zsoldos csapat, 4) az országban bolyongó harczias csapat, hős. Az egyes ellenfél megjelölésére alakult utóbb ír nyelven a *fennid* szó. A jelentés átmenete könnyen érthető: a norvég és dán vikingek, a kik tegnap egyes királyok és tartományok félelmetes ellenségei voltak, ma ugyanazoknak zsoldjába álltak vagy velök szövetséget kötöttek. Finn mac Cumail pedig, a ki a X. századig ismeretlen, először egy XI. századi elbeszélésben szerepel mint Leinster tartománynak egy tekintélyes harczosa, a ki társaival (*fianna*) egy győztes nagy csatában fölmenti Leinster tartományt a fő-

királynak fizetendő adó alól. Tehát Finn egy viking-korabeli alak, melyet a későbbi ir följegyzések a Cuchulinn-monda fölhasználásával, a norvég harcosok képére, nemzeti hőssé alakítottak át.

Finn vára Allen halmán fekszik, tehát oly helyen, mely 824 óta a vikingek birtoka. Atyjáról, Cumallról, világosan meg van mondva, hogy «királyi vérből származott viking» volt, a ki egy ir főnöknek, Allen urának, Tadgnak szép leányát elrabolta és nőül vette. Midőn a leányt nem akarja visszaadni, háborúra kerül a dolog és Cumall elesik. Halála után megszüli neje fiát, Finnt, a ki felnőve kárpótlást követel atyja haláláért. Így kapja Allen várát, a hol székel. Finn minden hagyományban mint önálló, független viking szerepel és ilyen volt tényleg Caur Find a IX. század közepén. Ez a Caur Find vagy Caittil Find vagy Ketill Hvíti (caur a. m. hős, Kettill gyakori ir férfinév, hvíti a. m. pogány, idegen) 857-ben esett el Amlaib dublini király ellenében, esetleg Gabair mellett, hol a mondai Finn állítólag 283-ban vesztette életét. Ezt a norvég vagy dán vikinget helyezte át a X. századi hagyomány a II.—III. századba, a viking korszak összes viszonyaival együtt, de egyúttal fölruházta a német hősmondából és a régi ir mondából,

első sorban Szigfridről és Cuchulinnről vett egyes jellemző vonásokkal.

Ossín gyorsan lett a monda hősevé. Némely hagyományok szerint megélte Szt. Patrik működését, a kívül a népköltészet ismételve összehozza, illetőleg szembeállítja: Ossín mesél a szentnek a lettűnt, fényes múltról, midőn még Finn és Oscar is éltek és ő maga ifjú erővel forgatta a fegyvert; Patrik pedig meg akarja őt nyerni az új hit számára. Mind e költeményekben a népköltészet a régi idők fényét és nagyságát fájdalmas vágygyal festi. Más elbeszélések szerint egy szép nő fehér lovon megszökteti Ossínt a túlvilágba, «az ifjúság országába». De Ossín visszakiváncozik hazájába és végre engedélyt nyer, hogy fehér lovon visszatérhessen a zöld szigetre; a lóról azonban nem szabad leszállnia, lába ne érintse a földet. Ossín megfélekedzik e föltételről, midőn számos emberre akad, a kik egy óriási követ helyéből kimozdítani törekszenek: leszáll a lóról, hogy segítse őket; — de e perczben eltűnik lova, ő maga pedig itt marad a földön, egy gyöngé, vak aggastyán, a ki soha sem térhet többé vissza «az ifjúság országába».

De mint költő nem játszik Ossín az ireknél, főleg a régibb hagyományokban, nagy szerepet. Csak később tulajdonítanak neki mind több köl-

tői művet, olyanokat is, melyeket régibb kéziratok mint Finnek, Fergusnak vagy Conallnak műveit közölnek.

Nem nehéz belátni, hogy Ossín miképen lett kiváló költővé, a régi hagyományok legjelesebb és leghíresebb szerzőjévé. Ossín volt az egyedüli hős, a ki a hagyomány szerint a régi dicső kort túlélte, — ki mesélhetett és énekelhetett volna annak jeles hőseiről és fényes eseményeiről méltóbban? Ő tudósította Szt. Patrikot a letűnt idők dolgairól, — talán a többi dalok, melyek e nagy korról szólnak, szintén tőle származnak? Kitől is származhatnának mástól, hiszen a hőskornak többi feni tanúi mind elestek Gabar síkján! Így jutott a hagyomány arra, hogy a nép ajkán élő dalokat, melyek a régi fényes hőskor dicsőítését tartalmazták, idővel mind Ossian ajkára adja és a régi népköltészet maradványait mind neki tulajdonítsa.

Ezt nagy mértékben elősegítette egy másik körülmény is. Az ireknek nincsen eposzuk. Mielőtt az eposz létrejöhetett volna, a keresztyénség megváltoztatta a nemzeti költészet fejlődésének irányát, és az epikus mondák és dalok nem olvadtak össze egységes hőskölteménynyé. De epikus anyagban, dalokban és mondákban, nagyon gazdagok voltak az irek, gazdagabbak, mint az aránylag

csekély számú maradványokból következtetnünk szabad. E maradványok legnagyobb részt prózai mondák — milyenek a skandináv sagák — melyekben a költőibb részletek, a lyrikus darabok, a monologok és dialogok versekbe vannak foglalva.* E versek élén olvassuk rendesen: «Finn énekelt» vagy «Ossin énekelt», tudniillik Finn vagy Ossin mondták, mint a cselekvény szereplői, a mi az elbeszélésben verses alakban következik. E mondákban fő szerepe van Ossinnak, a ki a multakról, miket megélt, miknek szemtanúja volt, mesél és énekel, és így természetesen az ő ajkára van adva a költemények tetemes része. Az utókor ezt félreértette, úgy magyarázta a dolgot, hogy Ossian írta ezeket a verseket, pedig az epikus előadás keretében csak úgy mondja azokat, mint Achilles vagy Odysseus azokat a hexametereket, melyeket Homerosz ajkukra ad. Mintha a néphagyomány pl. Vergilius *Aeneis*ének második és harmadik énekét, melyekben Aeneas Trója pusztulását mint szemtanú elmeséli, az egész eposzból kiemelte és mint Aeneas költői művét föntartotta volna. A mit az ismeretlen költők — mert az ír költemények szerzői mind ismeretlenek — költői szabadsággal, hogy előadásuk elevenebb, szem-

* Ugyanily jellegűek a skandináv sagák, valamint a brahmáni és buddhai irodalomnak számos terméke.

léletesebb, melegebb legyen, Ossin ajkára adtak, azt a későbbi kor, szó szerint véve a költői alkotásnak e hatásos eszközét, magának Ossiannak tulajdonította, mint a feni hősnek önálló költői művét.

Így keletkezett és fejlődött a monda Írországbán, így lett Ossian a legjelesebb és leghíresebb költővé Erinn zöld szigetén, — holott Ossin hős talán igen, de Ossin költő valószínűleg sohasem élt.

Írországból Skótországba vándorolt a monda.

A skót mondában az események hősei ugyanazok, mint az ír hagyományban; a színhely ott is rendszerint Írország vagy annak egy része; Szt. Patrik is ép oly szerepet játszik, mint az ír elbeszélésekben, a mi mind csakis onnan magyarázható, hogy a skót hagyomány írországi eredetű. Hogy a skótok még jobban félreértették Ossian szerzőségét, igen tanulságosan mutatják a kéziratok, melyekben a régi írországi megjegyzés: «Ossian énekelt» helyett e kifejezést találjuk: «Ennek szerzője Ossian» (*A houdir so Ossin*). Így lettek különben Skócziában más hősök is, például Conall és Fergus, költőkké, a kiknek a nép a fönt kifejtett félreértéssel, egyes fönmaradt epikus dalokat tulajdonított.

Hogy végül mégis Ossian lett a dicső hőskornak általános, majdnem egyetlen költőjévé, azt legjobban megmagyarázza a hagyománynak azon

adata, hogy a gabari csata után csak ő maradt életben, — tehát ő tud legtöbbet a régi dicsőségről és a mi dal e dicsőséget leírja és magasztalja, azt idővel mind tőle származottnak tekintették. Innen van, hogy Finn, kinek az irországi hagyomány több dalt tulajdonít, mint Ossiannak, később teljesen háttérbe lép, mivel ő Gabar mellett a csatában elesett, és a fiatalabb skót hagyomány azokat a neki tulajdonított dalokat is Ossian ajkára adta. Ossian lett a hőskornak tipikus, egyedüli énekesévé.

Skótországbán az ir monda, nem tekintve azt, hogy az összes hagyományok Ossian művei gyanánt nyertek befejezett alakot, főleg még egy tekintetben szenvedett lényeges és fontos átalakulást: a régi és az újabb ir monda összevegyültek, és Cuchullin, a kit az irországi hagyomány sokkal régiebbnek tüntet föl, Ossian kortársává lett. De különben is számos módosulást szenvedett az eredeti monda: alakok és nevek, tettek és színhelyek, korok és motivumok föl vannak cserélve és egymással önkényesen összekapcsolva, új elemek is vegyültek bele a régi hagyománynak eredeti keretébe.*

* Windisch, fönt 12. l. idézett értekezésében, a 29. lapon ezt igen érdekesen kimutatja a legterjedelmesebb ossiani költeményre, a *Temora* című nyolcz énekes eposzra vonatkozólag.

A monda e fejlődésében nincsen semmi csodálatos. A hol a monda eredeti hazájából más országba, ha egy közeli rokon nép országába is jut, az ily módosulások ép oly természetesek, mint gyakoriak. Azon sincsen csodálni való, hogy a skót monda a legnagyobb hősöket — Finnt, Ossiant és Oscart — kivetközteti eredeti nemzetiségökből és skótokká teszi, mert erre is van elég példa más mondák történeti változásaiban. De hogy a skót tudósok e mondák és alakok irországi eredetét szenvedélyesen tagadják és ideges makacssággal ragaszkodnak még ma is azon teljesen téves nézetekhez, melylyel az ossiani monda skót eredetét vitatják, ez már inkább csodálatos volna, ha nem tudnók, hogy a félreértett nemzeti büszkeség másutt is vezetett már igen bámulatos és sajnálatos tévedésekre.*

Bármint legyen, Ossian a skótok büszkesége és kétségtelen, hogy Ossian Skótországban sokkal kiválóbb alakká lett, hogy mondaköre gazdagabb, hogy emléke elevenebb, mint eredeti ir hazájában.

* Ily körülmények közt már az is rendkívüli engedmény, hogy némely skót tudósok, főleg Will. F. Skene, úgy hiszik a monda eredetére vonatkozó pört eldönthetni, hogy az Ossian-mondát az ir- és skótországi gaelek közös birtokának kívánják tekinteni. De ez a föl fogás is teljesen alaptalan, mert az Ossian-monda határozottan az irországi gael népköltészet terméke.

De hogy a skót hagyomány fiatalabb, mint az irországi, bizonyítja a skót mondákban a skandinávoknak (azaz a normannoknak) nagy szerepe is, melyekről az irországi emlékek még nem tudnak. És ez nem is lehetett máskép, mert a normannok, mint fentebb kifejtettem, csak a VIII. század óta kezdenek nagyobb szerepet játszani, midőn az irországi Ossian-monda — a keresztyénség föléptével — már teljes befejezést nyert volt. A skót költeményeknek búskomor hangja is inkább skandináv, mint kelta jellegű és jó részben talán a skandináv költészet befolyására vezethető vissza.

Az Ossian-monda tehát ősrégi irországi kelta hagyomány, mely Skótországba jutva, itt nagy népszerűséget és számos költeményben művészi alakot nyert. E költeményeket kiadta, lefordította, illetőleg átdolgozta Macpherson Jakab a múlt század közepén. Kérdés : miképen bánt el az eredeti népdalokkal? és vajon mely időből származnak ezek a dalok?

IV.

Föltűnő, hogy az egész ossiani-pörnek múlt századi tárgyalásában alig, vagy csak igen mellékesen fordultak az ellenséges pártok fölvilágosításért oda, hol ezt a fölvilágosítást a leghitelesebben kaphatták: magokhoz a költeményekhez. *

Hiszen e költeményekben egy bizonyos kor van rajzolva és egy bizonyos világnézet nyer kifejezést. Mely kor ez? mily világnézet ez?

Az ossiani művekből meríthető e benső bizonyítékok legalább is oly nyomósak, de valósággal nyomósabbak, mint azok a külső tanúságok és okok, melyek, a tárgyban rejlő és részben leküzdhetetlen nehézségeknél fogva, oly különbözőképen magyarázhatók.

* Az ú. n. ossiani költeményeknek mondai tartalmát illetőleg Windisch is úgy vélekedik, hogy Macpherson, e mondai anyagot tekintve, alig járt el nagyobb önkénnyel, úgy hogy tehát az ő műve (illetőleg annak 1807-iki gael szövege) lényegében az Ossian-monda skót alakjának tekinthető.

Mégis ez utóbbiak sorából egy adatot föl akarok még említeni, mivel az legjobban átvezet a benső bizonyítékokhoz.

Lachlan Mac Muirich, a Macdonald-család házi bárdja, 1800 augusztus 9-ikén előadta, hogy az ő atyjának birtokában megvolt egy pergament-codex, mely Ossian összes munkáit tartalmazta. Ezt a codexet atyja mint régi családi birtokot őrizte és igen nagyra becsülte; hasonlóképen volt egy régi papirkézirata is, melynek neve *A vörös könyv* volt és melyet ősei több nemzedéken át írtak össze. E papircodex tartalmát tette a fölvidéki főnökök története és Ossian munkáinak egy része. Midőn később atyja megfosztatott azon hűbérétől, melyet mint bárd birt, és a bárdok rendje eltöröltetett, e kéziratok elkallódtak és ő maga még jól emlékszik arra, hogy például a pergament-codexet széjjel vagdalták és ruhaszabásra használták föl. Ő maga annál kevesebb súlyt fektetett e kéziratokra, mivel azok a régi gael írással voltak írva, melyet atyja ugyan még jól tudott olvasni, ő maga azonban már nem ismert, — hiszen egyáltalában írni és olvasni nem tudott, ezen hivatalos nyilatkozatát is, tanúk jelenlétében és ellenjegyzése mellett, egy keresztel írta alá!

Ha e nyilatkozat hiteles, és nincs okunk azt kétségbe vonnunk, akkor Ossian költeményei csak-

ugyan írva maradtak fönn, még pedig egy pergamencodexben. Itt két körülmény figyelemre méltó: először a följegyzés maga és azután a kézirat anyaga. A pergament Európában a XIII. században kimegy a divatból és utóbb csak fontos oklevelek vagy kiváló jelentőségű munkák följegyzésére használtatott. E körülmény maga is a költeményeknek régi korára engedne következtetnünk. De föltűnő az is, hogy e költeményeket írásba foglalták. A bárdok verseit nem volt szokás följegyezni; szájról szájra szálltak a druidák és bárdok iskoláiban, melyekben a kezdő költők különösen és első sorban a régi bárd dalok emlézésében gyakoroltattak. Kivételesen csak azon bárdok művei jegyeztettek föl, a kiket a bárdok közgyűlése elsőrangú költőknek nyilvánított. S így a Muirich elbeszélése szerint Ossian ily klasszikus költőnek volt volna elismerve, — hogy pedig művei pergamencodexben voltak meg, ebből azt lehet következtetnünk, hogy a XIII. századnál régebbek voltak.

Van-e már most tudomásunk arról, hogy ily régi bárdok Skótországban éltek és énekeltek, azaz: hogy a XIII. századot előző korszakban virágzó költészet volt? E kérdésre különböző századokból vannak hiteles igenlő feleleteink. Csak néhány adatot említek föl. Macdonald Sándor vagy egy évtizeddel Macpherson föllépése előtt mondja,

hogy a gael népnél nagy számmal vannak a költészet minden fajából kitünő munkák. Buchanan a XVII. század legelején beszéli, hogy a gaelek-nél sok a költő, a kik dalaikat, melyekben a nagy ősoket dicsőítik, a hallgatók előtt elszavalják vagy eléneklik és hogy költészetők alig foglalkozik más-sal, mint a régi hősök tetteinek dicsőítésével. Johnson humanista a reformatio korában azt állítja, hogy a skótoknak «régi időből» vannak Homérjeik és Vergiljeik, a kiket bárdoknak neveznek és a kik az ősoknek dicső tetteit a hárfa kísérete mellett heroikus dalokban dicsőítik.

Ez adatok kétségtelenné teszik, a mi különben sem valószínűtlen, hogy a gaelek már a reformatio korában szóltak és szólhattak ősrégi epikai költőkről, a kiknek költeményeit régi, részben ősrégi korból származtatták.*

Kérdés már most, Ossian költeményei, vagy helyesebben: az ossiani költemények oly régi dalok-e és vajon mely időből származhatnak?

Ossian saját élményeit énekli meg, a költő és

* A legrégebb kéziratoss gyűjtemény *A lismorei dean könyve*, melyet Macgregor Jakab és Duncan testvérek 1512-ben 311 lapon összeírtak. Kiadták (*Liber Domini Jacobi Macgregor Decani Lismoreni*) Mac Lauchlan és Skene V., Edinburgh 1862. — Lismore helység Argyllshireben fekszik. E mű az ossiani mondának legrégebb skót forrása.

a költeményeknek (egyik) hőse egy és ugyanazon személy. Ő maga, Ossian, Finn fia, ő maga harczolt dicső atyja és jeles fia mellett; ő maga szerezte Toskar leányát; ő maga élte túl Kaledonia virágzását és mind azokat a hősoket, a kiket dalai-ban dicsóít. Természetes, hogy a költő, a kit egész élete és legkedvesebb emlékei a megénekelt eseményekhez és alakokhoz fűznek, a ki nem idegen kalandokról dalol, mint a görög és német epikusok, hanem saját múltját énekli meg: természetes, hogy az nem lehet tárgyilagos, mint Homérosz, hogy subjectiv érzése folyton beleszól az előadásba és, épen Ossian esetében, a fájdalomnak ködös világát borítja az epikus tartalomra.

Az ossiani költeményeknek ezen sajáttsága bájolta el legközvetlenebbül a kortársakat,* de ez keltette is föl legelőször a gyanút Macpherson

* Ossian egyik utolsó német fordítója, Schubart Lajos (1808), összeveti Homéroszt és Ossiánt és bár mérsékelni törekszik elragadtatását, mégis világosan a «gael bárd» mellett foglal állást. Fábián Gábor közli e párhuzamot saját fordítása elé írt bevezetésében, melyből csak néhány részletet emelek ki: «Ki a nagyot, mélyet, tisztát és felségest ezen költőben nem érzi, az őt vagy nem érti, vagy érzése el van tompúlva... Ossiannak, mint költőnek characterere lyrai inkább, sem-hogy eposzi. Epizódái sokszor szebbek, mint maga az eposzi elbeszélés. A csatákon és nevezetes catastrophákon gyakran hirtelen átszökik s érzékeny szünetekre,

kortársaiban. Itt nem Ossian beszél — így okoskodtak — hanem egy modern költő adja elbeszélését Ossian ajkára, hogy hatásosabbá tegye, mert, így folytatták, ha valóban a III. századi Ossian énekelné e dalokat, azok objectivek volnának, mint a Homéroszéi, a költő egyénisége eltűnnék tárgya mögött, mert tárgyilagosság az epikus költő fő-sajátsága! Azaz más szóval: Homérosz mértékével mérték Ossiant, és mivel e mértéknek meg nem felelt, koholmánynak nyilvánították!

Mily visszás eljárás! Hiszen Homérosz mértékét szabad alkalmazni, sőt kell is alkalmazni a görög eposzra; de mi köze van a gael népkölté-

a szív elegiai kitöréseire megy által, melyek a lélek legmélyebbjeig hatnak. A tiszta, erős, zavartalan természet, mely minden el nem fajúlt kebelből szól, teszi Ossian költeményeit halhatatlanokká. Van verseiben bizonyos ábrándozás is, mely azonban nem angol melancholia, hanem a leánynak szívreható bánkódása, mely a leány szépségét bájolóbbá teszi... Leírásaiban Ossian fölülmúlhatatlan; rövidségére egyetlen a maga nemében... Az emberi characterek erőteljes festésében Homér első minden e világi epikusok között; az érzés nemes és mély voltára, emberséges és bajnoki erkölcsre nézve pedig Ossian. Homér a képzeletre hat inkább, Ossian a szívre... Erkölcsiségre semmi költő Ossianhoz nem hasonlíthat, mert neki legigézőbb festései nem egyebek, mint a legnemesebb erényeknek, a dicsőségnek, nagylelkűségnek, emberségnek, vendégszeretésnek, barátságnak és szeretetnek eleven képei.»

szetnek Homéroszhoz? Ízlés dolga, Homérosz mértékével mérni az ossiani dalok *értékét*; de e művek eredetiségét, valódiságát egy teljesen idegen műremeknek jellemző vonásai alapján semmi esetre nem lehet, nem szabad eldönteni. A bárdok költészete különben számos emlékből maradt reánk, és pedig igen különböző századokból. E költemények érték tekintetében is igen különbözők: vannak köztök dalok, melyek épen oly szépek, sőt részben szebbek, mint némely ossiani költemény, vannak gyöngébb és igen gyöngé művek is; de a költemények jelleme mindenütt ugyanaz: az emberi cselekedeteknek és a természeti jelenségeknek egymásba olvadása, a lyra és az eposz emez ossiani vegyülete, megvan mindnyájokban; a költő alanyisága mindenütt erősen lép előtérbe, a homéroszi antik tárgyilagosságnak sehol semmi nyoma. Tehát Ossian műveinek e subjectiv jelleme csak azt bizonyítja, hogy azok nem a Krisztus előtti VII. századi Hellászban keletkeztek, de semmikép azt, hogy a gael középkornak nem lehetnek termékei.

És most vessünk még egy pillantást e költemények tartalmára is.

Történetileg kimutatható eseményt csak a *Fin-ghal* című költemény tartalmaz: Irországban a III. század elején kiskorú fejedelem, Cormak,

uralkodik. Ezt megtámadják a skandinávok, Suaran király vezetése alatt. Az ir helytartó, Cuchullin, nem várja be urának szövetségesét, Finn kaledon királyt, megütközik és vereséget szenved. Csak ezután érkezik Finn, legyőzi a skandinávokat és visszavonulásra kényszeríti Suarant. A normannoknak ily összeütközései a szomszédokkal, főleg a skandináv királyságok megalapítása előtt, nemcsak minden évtizedben, de mondhatni minden évben ismétlődtek. A krónikák nem jegyezték föl mind ez eseményeket; hiszen a történetírás jóval később veszi kezdetét. Suaranról és az ő számos hadjáratairól mégis megemlékeznek a régi éjszaki évkönyvek, melyeknek tanúsága szerint e hatalmas skandináv harczos 240-ben esett el a norvégok ellen. Egyénisége s tettei a skót keltáknál a monda s költészet tárgyaivá lettek és bizonyára nagyon átalakultak a nép hagyományaiban, sőt nem lehetetlen, hogy csak utólag kapcsolattak a gael nemzeti mondához.

De ezen többé-kevésbbé kétséges pozitív adatoknál fontosabbak a negatív bizonyítékok: Nincsen az ossiani költeményekben még célzás sem valamely későbbi történeti eseményre, nincs célzás a későbbi kor politikai viszonyaira, melyeket pedig már jóval behatóbban ismerünk.

És még fontosabb a világ, mely e költemények-

ben rajzolva van. A keresztyénségnek semmi nyoma; egyetlen czélzás sem akad, mely a keresztyén korra vonatkoztatható volna. Persze, a theologus Macpherson teletömte fordítását bibliai mondásokkal és képekkel; de a gael eredetiek nem tudnak sem az ó-, sem az új-testámentomról. A költemények csak vadászatról és állattenyésztésről szólnak, a földmívelésnek semmi nyoma. A fejedelmek és vezérek legnagyobb élvezetöket a vad üldözésében találják és véres párbajra kelnek egy szép tehénért. Épen oly kezdetlegesek a társadalmi viszonyok is. A házasságnak semmi nyoma. Ha a hős megszeret egy leányt, magával viszi és boldogan él vele; ha utóbb mást szeret meg, az elsőt elhagyja és ezzel a másikkal él. Szerelem és házasság azonos fogalmak; az elsővel vége van a másiknak is, minden külön ceremonia nélkül. Városokról, palotákról, pompáról, selyemről, márványról s a haladott kultúrának egyéb eszközeiről sohasem történik említés. A király nyílt csarnokban tart udvart, az erdőnek egy tisztásában vagy a tengerpart pázsitján vendégeli meg hőseit, a kik a sziklák és hegyek üregeiben laknak kedveseikkel. Sem a síp, sem a trombita, melyek a középkori Skótországbán oly nagy szerepet játszanak, nem fordulnak elő: a pajzsra ütnek, ha a vitézeket csatára hívják, a

kürt az egyedüli hadi hangszer, a hárfához éneklí a dalnok verseit.

Képzeltető-e, hogy Macpherson ezt a világot költhette? Hiszen nem is ismerte! És ha ismerte volna, ha tudta volna, hogy az emberiség fejlődésében a kulturának ezen foka nemcsak lehetséges, hanem tényleg megvolt: a modern történeti regények szerzői nagyon jól ismerik a kort, melyet rajzolnak, hiszen ma a régi világnak számtalan gazdag forrása áll rendelkezésükre, melyekről a múlt századnak még sejtelve sem volt, — és hogyan hemzsegnék e történeti regények az anachronismusoktól, hogyan hamisítják meg a letűnt idők szellemét és jellemét! Hogy Macpherson mennyire ismerte a régi Skótországot, azt furcsán bizonyítják az ossiani költeményekhez írt bevezető értekezései, melyek teljes tájékozatlanságáról tanúskodnak.

De még kevésbbé írhatta ezeket a költeményeket a későbbi középkornak valamely költője. Hiszen a középkori költő mindent modernizál, azaz: minden tárgyat saját korának ruhájába öltöztet. Szigfrid vagy Nagy Károly, Artus vagy Nagy Sándor — a középkori költő a korokkal nem törődik: mindnyájan XIII. századi lovagok, a hűbéri kor emberei, francia műveltségűek, lovagi világnézetűek, jó keresztyének és a nőknek érzелgős imá-

dói. Egy XIII. századi költő Ossiant és Finnt, Selmát és Temorát is saját világába helyezte volna, mert hiszen más világot nem ismert és eszébe sem jutott föltennie, hogy más századokban más istenek, más eszmék, más szokások uralkodtak.

Hozzájárul a bárd költészetnek magának átalakulása a XI. század óta. Ekkor a népköltészetből műköltészet lesz; a vers mesterkéltté, a tartalom tudóssá kezd válni; antik minták befolyása észlelhető; az allegória nagy szerepet kezd játszani. Az ossiani költeményekben mind ennek semmi nyoma: a költő verse az ősrégi rövid sor, mely négy hangsúlyos szótagon nyugszik és lehető szabadságot ad a költőnek, alig kötve meg képzeletét és stílusát; * tudománya semmi, allegóriákat

* A régi kelta metrikát még nem tették alaposabb tanulmányok tárgyává. De annyi bizonyos, hogy az a vers és rhythmus, melyet Ahlwardt a gael eredetiből kiolvasott és nagy gonddal utánczolt (nálunk Fábrián Gábor teljesen elfogadta), az eredeti alak félreértésén alapúl. Ahlwardt. szerint az ossiani vers «alapalakja» a következő:

— ∪ ∪ — ∪ ∪ — (∪)

De e versben a daktylusok helyét trochäusok és spondeusok is foglalhatják el, az egész verset pedig egy vagy két rövid szótag, vagy egy trochäus vagy spondeus előzheti meg; azaz: állhat e vers három vagy négy trochäusből vagy jambusból, daktylusból vagy anapæstusból, csak tizenegy szótagnál nem lehet hosszabb. Világos, hogy

nem ismer, hiszen a legegyszerűbb érzéseken kívül, milyenek bátorság és félelem, szeretet és gyűlölet, öröm és fájdalom, nem is tud egyéb elvont fogalmakról. És ezeket a fogalmakat még meg sem személyesíti, nemhogy allegorikai csontvázakká tenné.

Ossiannál nagy szerepet játszanak a skandinávok és a mit ezekről mond, szintén teljesen megfelel a lovagköltészetet megelőző kor viszonyainak. Normannok és gaelek nála mindig fölismerhetők. A skandinávoknál a nőnek külön lakosztálya van, a gaeleknél férfiak és nők egyazon barlangban laknak; a normannoknál a nők is részt vesznek a csatában, a gaeleknél soha; a skandinávoknál a levente háborúval erőszakolja

Ahlwardt itt az antik metrika terminusait ok nélkül és tévesen alkalmazta oly versre és rhythmusra, mely egészen más metrikus törvények szerint van megalkotva. Nézetem szerint Ebrardnak teljesen igaza van (145. lap), a ki az ossiani vers «alapalakjában» egyszerűen négy-ütemes verset vél fölismerhetni. Ezt a verset csak, vagy legalább túlnyomóan, a hangsúly szabályozza: minden versben négy hangsúlyos szótag van, melyek mellett a hangsúlytalan szótagok igen szabadon vannak — alkalmasint bizonyos, de eddig föl nem ismert törvények szerint — alkalmazva és elhelyezve. A régi verselés a többi indogermán népeknél is ezen az elven alapszik, és a négy-ütemes vers minden árjánépnél a legrégibb alakok egyike (nálunk is az!).

ki a leányt, a kit tőle megtagadnak, de a nőcsábító halállal lakol, a keltáknál sem az egyik, sem a másik nem szokás; a skandinávok a barna, a gaelek a kék pajzsok emberei: azaz Skandináviában még nem ismerték az aczélt, csak a rezet, míg a kelták az aczélt már elsajátították a gallusoktól és rómaiaktól; a normann harczosok, a kik a csatában elesnek, Odin istenökhöz jutnak, a kelták mint ködös szellemek lebegnek sírjaik körül és szeretetteik közelében; az elesettnak sírjára három követ raknak, szelleme fekete ködgomolyban lakozik, míg a bárd dala ebből ki nem szabadítja. Ha a költő dicsőíti a holtat, ennek szelleme fényesen kiemelkedik a ködből, a felhők felé száll, megjelenhetik övéinek, intve, tanácsával segítve, vigasztalva hátramaradott kedveseit. A szellemek e világán, a halottak e tiszteletén kívül, melyet más népek ősműveltségében is föllelünk, semmit sem találunk e művekben, a mi vallásra, hittanra magyarázható volna.

Tehát e költemények tartalma, a szó legtágabb értelmében, igen régi korra vall, és teljesen lehetetlen, hogy egy XVIII. századi theologus e kort ily tisztán, ily híven megalkothatta volna. Hiszen látjuk Klopstock *Adámjából* vagy Geszner idylljeiből, hogy e századnak mily ferde, hamis fogalmai voltak az emberiségnek régi, primitiv állapotáról!

Nagyjában a harmadik század világát láthatjuk e költeményekben rajzolva, kiegészítve a viking korszaknak fönt fejtegetett elemeivel. Kérdés: a harmadik, illetve tizedik századból származnak-e ezek a költemények magok is? E kérdésre a tartalmon kívül csak egy eszköz adhat biztos feleletet: a nyelv, ez a nyelv pedig magán hordja ugyan a XVIII. század bélyegét, mert hiszen a költemények a nép ajkán folyton hozzásimúltak a különböző korok módosuló nyelvéhez, lényeges vonásokban azonban a XII. századi nyelv állapotát tünteti föl. A skót monda viszonyát az irországi hagyományhoz tekintve, tekintve az ossiani költemények tartalmát és nyelvét, figyelembe véve a skót műveltségnek további fejlődését: alig fogunk nagyot tévedhetni, ha azt állítjuk, hogy ezek az úgynevezett ossiani költemények, leszámítva természetesen a későbbi koroknak többé kevésbé módosító befolyását, lényegökben a XI. és XII. század termékei.

A bárdok a legrégibb idők óta fontos szerepet játszottak a királyi udvaroknál; nemcsak költők voltak ők, hanem egyszersmind történetírók, államférfiak, követek. A királyt elkisérték a csatába, hogy közelről látván tetteit, ezeket annál pontosabban, hívebben előadhassák s megénekelhessék; a csata vagy háború befejezése után ők

voltak a béke közvetítői. Főfeladatuk volt: királyuk tetteit megénekelni és a dicső ősök emlékét a feledéstől megóvni. Innen iskolaszerű szervezetök, melyet már érintettem. Könyv nélkül tanulták, ismételték, újra meg újra elénekelték a régi dalokat. E szokás megmentette a régi költészet jellemét, tartalmát, nagyjában alakját, de nem menthette meg azoknak nyelvét. A közönségnek meg kellett érteni a dalokat, különben hiába szavalta vagy énekelte őket a bárd. S így nem szándékosan, — öntudatlanul, alig észrevehető szerény módosulásokban simúlt a régi dal a lassanként átalakuló nyelvhez. Ezt minden népköltészetben tapasztaljuk. A dalok, melyeket a magyar vagy a német nép ma énekel, származhatnak és sokan bizonyára származnak is igen régi időből, a tartalom néha egy századok előtt letűnt világot tesz föl; de nyelvök a mai kor nyelve, illetőleg azon koré, melyben őket följegyezték.

Így módosult az ossiani költemények nyelve is egészen a XII. századig és ha akkor föl nem jegyzik, ma a népnek mai nyelvén élnének a nép ajkán, ha ugyan, a mi a brit szigetek nemzetiségi viszonyainál fogva sokkal valószínűbb, teljesen feledésbe nem mennek. De miért jegyezték föl e dalokat a XII. században?

E kérdésre a történet megadja a feleletet:

1066-ban Hódító Vilmos megsemmisítette a germán világot Angliában; francia nyelv és francia műveltség lett a szigeten az uralkodó. E műveltség terjedett éjszak felé is és hódított Skótországban is, melynek fejedelmei mind jobban simúltak az Angliában uralkodó finom és fényes normann világhoz, míg végre pl. már Sándor skót király, a ki 1124-ben halt meg, lelkestül-testestül francia volt. Ekkor végveszély fenyegette a kelta világ emlékeit, és valóban igen sok veszett is el a régi korból. Ekkor juthattak a bárdok,* a kik magok is mind jobban elfrancziásodtak, arra a gondolatra, hogy legnagyobbikuknak, Ossiannak, műveit, melyeket az új nemzedék már kezdett nem érteni és ennek következtében nem szeretni, megmentseék a teljes elpusztulástól. Ekkor írták föl költeményeit, melyeket — mire biztos nyomok vezetnek — sokszor másoltak le későbbi nemzedékek is; de e kéziratok Skót- és Írországnak harczokban gazdag története folyamában mind elvesztek, azoknak kivételével, melyek Macpherson birtokába jutottak és az ő másolataiból 1807-ben nyomtatásban megjelentek.

Macpherson semmiképen sem írhatta ezeket a

* A bárdok Angol- és Ír-országban Erzsébet királyné koráig, Skótországban meg éppen a XVIII. század közepéig maradtak fenn. De jelentőségük csak a XII. század végeig volt.

költeményeket, melyekben oly világ van rajzolva, melyet a múlt században senki sem ismert. De nem írhatta azokat mint költő sem. Két évvel Ossianja előtt kiadta Macpherson saját eredeti költeményeit, melyek igen szerény költői tehetségről tanúskodnak; és tíz évvel Ossianja után lefordította Homéroszt és e munkájával is bebizonyította, hogy igen gyöngé költő. De bebizonyította ezt Ossian-fordításával is, mert úgy látjuk, hogy a kelta eredetit mindenütt elrontotta és elcsúfitotta, a hol tőle eltért, a mit, sajnos, igen sokszor megtett.*

Pedig e költemények megírásához igazi és kiváló költői tehetség kellett. A mai kor nem fogja e költeményeket már oly lelkesedéssel, oly elragadtatással olvashatni, mint a múlt század, mely — első sorban Rousseau befolyása alatt — kikívánczozott a kultúra korából, a század rothadt viszonyaiból, melyeket a lángeszű genfi gondolkodó megdöbbentő merészséggel a műveltség rovására írt, — kikívánczozott egy kultúra előtti, egyszerű, naiv világba, melyről mi manap nagyon jól tud-

* Macpherson költői tehetetlenségéről már Patrick Graham (*Essay on the Authenticity of Ossian's Poems*, 1807) is következtetett az ossiani költemények eredetiségére és hitelességére. Ross angol és Ahlwardt német fordítók is támaszkodnak e bizonyítékra.

juk, hogy sohasem létezett, de melyet a múlt század naivul föltételezett s az ártatlanság és bűnnélküliség eszményeivel töltött meg. A XVIII. század az emberiségnek legrégibb korában kereste a paradicsomot, mi megfordítva a legtávolibb jövőben látjuk azt; régebben azt hitték, hogy az emberiség elveszítette édenét, mi azt hisszük, hogy édenünk soha sem volt, mert az éden az emberiség szakadatlan munkásságának és fáradozásainak utolsó, bizonyára elérhetetlen czélja.

Ily elveszett édent vélt a XVIII. század Ossianban is fölismerhetni. Innen az a túlzó lelkesedés, melylyel fogadták, melylyel az ossiani világ eszményies szépségében kéjelegtek. Ez érzelgős fölfogás elmúlt és vele a lelkesedésnek egyik fő alapja. De még egy másik körülmény is ártott Ossiannak a múlt század végén: a classikus ókor behatóbb ismerete, a görög remekeknek mélyebb fölfogása. Méltán látjuk az ókornak, főleg a hellén ókornak fönmaradt költői alkotásaiban az emberi költészet legragyogóbb termékeit; de mert Shakespeare nem Sophokles, azért még nem értéktelen, és Ossian is megállhat Homérosz mellett, mint megállhatnak mellette a *Sáhnámeh* és *Nibelungének*, a *Roland-dal* és a *Cid-románczok*, melyek mind igen lényeges vonásokban térnek el a páratlan görög eposztól, a nélkül, hogy sajátos jel-

lemők s alakjuk miatt értéktelenné válnának. De persze: ma nem is fogjuk többé fölvetni azt a kérdést, hogy melyik nagyobb: Homérosz-e vagy Ossian, nemcsak azért nem, mert a jelenkor egyáltalában nem szereti a méter-mértéknek ez alkalmazását az æsthetikában, hanem azért sem, mert e költőknek eltérő vonásai majdnem lehetetlenné teszik a mérlegelő összehasonlítást.*

Ossiannak is megvannak a maga sajátos bájai, melyeknek elismerése és méltánylása nem esik haladottabb æsthetikai belátásunk rovására. A múlandóság költészete lengi át ezeket az elegiai verseket, mintha a kelta nép szelleme, sejtve rohamosan közeledő végső enyészetét,** élete utolsó órájában kifejezést talált volna fájdalma számára. Sejtelve igaz volt: a kelták letűntek; a nép utolsó maradványai, melyeket a nyugat felé törő germánok és románok az Atlanti óceán végső partjaira szorítottak, ma-holnap végkép kihal-

* «A két költő (mondja Fábíán G. is, I. köt. XXXI. l.) különböző úton menvén, köztök szoros hasonlítás nem tétethetik, hanem mindeniket csak saját nemében szükség megítélni; s így tekintve talán mind Homér, mind Ossian felől el lehet mondani, hogy egyaránt utolérhetetlenek.»

** L. különösen Windisch Ernő kitünő czikkét: *Keltische Sprachen*, az Ersch- és Gruber-féle *Encyclopaediában*, II. Sectio, 35-ik kötet, 1884. 132—180. l.

nak,* és az a hatalmas nemzet, mely a germánok megjelenése előtt egész Európának ura volt, melynek vére a legtöbb európai nemzet ereiben lüktet, melynek műveltsége az összes modern népek műveltségének egyik fő oszlopát teszi, — e hatalmas nemzet teljesen kivesz. Történetéről alig tudunk valamit; emlékét néhány világhírű mondája és költészetének csekély terjedelmű maradványai tartják fenn. E maradványok közt pedig az úgynevezett ossiani énekek, bármely századból származzék is mai alakjuk, kétség kívül az első helyet foglalják el.

* Európában az összes kelták számát az 1871-iki népszámlálás alapján kerek számmal negyedfél millióra tehetni. Ezekből esik: Írországra 817,875; Skótszágra 309,254; Man szigetére 12,534; Walesre 996,530 és a Bretagnera 1.230,000. — Hogy a kelták mily rohamosan pusztúlnak, mutatják a következő adatok: Írországbán csak ír nyelven beszéltek 1851-ben 319,602 és 1881-ben 64,167 (apadás: 255,435) — ír és angol nyelven 1851-ben 1.204,684 és 1881-ben 885,765 (apadás: 318,919) — összesen 1851-ben 1.534,376 és 1881-ben 949,932, 1891-ben pedig 680,174, az összes apadás az utolsó negyven év alatt: 854,202, tehát majdnem egy teljes millió. A legújabb népszámlálás nem volt figyelemmel a lakosság nemzetiségére.

V.

És most még néhány szót a magyar Ossianfordításokról, esetleg a kelta bárdnak nemzeti költőinkre gyakorolt hatásáról.

Hazánkban Bacsányi János volt az első, a ki Ossian költeményeit irodalmunkba átültetni készült; de nem fejezte be művét, és Virág Benedek 1802 április 10. méltán írja félig nehezteléssel, félig gúnynyal Kazinczynak: «Oszsziánt Bacsányi már talán 15 esztendeje parturiállja». Bacsányi 1785-ben Kassán fogott bele fordításába, melyből azonban egészen 1816-ig, tehát egy emberöltő lefolyása alatt, csak a következő négy darab jutott nyilvánosságra: I. *Ossián Utolsó Éneke* («Magyar Museum», Pesten, 1788. I., 197—200. l.), prózában, «Méltóságos báró Orczy Lőrincz Generális Úrhoz». Ez ajánlás bekezdése: «Míg Ossiánnak, ama régi Vitéznek és Bárdusnak egyéb Munkáit Hazámnak Magyaraival nyelvünkön közleném, ime kibocsáttom itt példa gyanánt *Utolsó Énekét*.

Tsak ezen kis darabból - is - ki - tetszik valamennyire, hogy érdemes Ossián a fordításra és azon nagy tiszteletre, mellyel Európa Költeményeihez viseltetik». — II. *Oskár halála. Próbára fordítottatott darab Ossziánból* (ugyanott 197—200. l.), kis töredék, hexameterekben, a bécsi Denis Mihály mintájára. — III. *Osszián, Kárthon* (u. o. II. Kassán, 1792. 279—303. l.), melynek bevezető soraiban megjegyzi Bacsányi, hogy az ossiani művekről «majd bővebben fogok szólni, ha idővel ki-adandom». — IV. *Az iniszthonai háború. Ossziánnak egyik Éneke, Batsányi által 1798 fordítva* («Erdélyi Muzeum», 1816. V. füzet, 91—99. l.), szabad rimetlen versekben, mire Herder adott volt mintát. A bevezető sorokban: «Az itt álló ossziáni ének Bacsányi egy barátjához írt leveléből van kivéve, minden változtatás nélkül s betűről-betűre». A közlemény végén: «Széphalom jul. 16-dikán 1815. Béküldötte Kazinczy Ferencz». (Újra kiadta e négy darabot Toldy Ferencz: *Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben*. Pest, 1865. 139—171. l.)

Bacsányi ez időben (később másképp vélekedett) kétségtelennek tekintette Ossian hitelességét és lelkes bámulója volt a «kelta bárdnak». Müller János, a hírneves svájcezi történetíró, 1798 junius 23. írja

Herdernek Bécsből: «Batsányi kimondhatatlanul kíváncsi megtudni, vajon megjelent-e Ossian gael eredetije; mert nagyon ösztönzik, hogy magyarra fordítsa; ezt készségesen megtenné, ha ön őt a németben megelőzné» és ugyanaz ugyanannak, 1798 július 25-én, hogy fölolvasta «Batsányi magyar költőnek» Ludolf grófnak Firdusi-fordítását. «Csendesen, figyelmesen hallgatta s végül megjegyezte: Csak három költő van: Homér, Ossian és ez».* Bacsányi Harold és Denis német fordításai után dolgozott. Megjelent töredékei alapján őszintén fájlahatni, hogy művét, melyre kiváló hivatottsága volt, nem fejezte be. Megakasztotta őt e munkájában, úgy látszik, a forma kérdése is, hisz látjuk, hogy négy töredékében háromféle alakkal tesz kísérletet; végkép pedig elvehette kedvét az eredeti gael szöveg megjelenése (1807), mely elkészült fordításainak teljes átdolgozására kényszerítette volna.

Bacsányi első két töredékét követte Báró id. Ráday Gedeon; a ki szintén lefordított egy töredéket Ossianból: *Eviralla. Ossziánnak Toldalékjából* («Orpheus» I. 1790. 103—124. l.) prózában. Ráday nem említi, hogy miből fordított; de a for-

* *Johannes von Müllers sämtliche Werke*, Stuttgart 1835. XXXVIII, 238. és 257. l.

ditásához csatolt jegyzetek mutatják, hogy ő is valamely német szöveget vett alapul.

Az egész Ossiant először Kazinczy Ferencz fordította magyarra: *Kazinczy Ferencz munkái. Szépliteratura*, VI. és VII. kötet, Pesten, 1815: *Ossziánnak minden énekei három (?) kötetben.** Kazinczyt főleg Virág Benedek serkentette e munkára. Már 1802 nov. 12. írja neki: «Ossziánra buzdítottalak és már régen akartalak buzdítani; mert minden megvan benned, a mi arra kívántatik» — és ugyanazon évi decz. 23-án: «Tegnap ért ide Karrik-Thúra (tudniillik Kazinczy fordításában). Olvastam már nagyobb részét. Mennyei költemény nyelvünkre nézve is! Nekem énekelted! Elfogadom a legforróbb indulattal, édes Barátom! ezt a nagy, jeles ajándékot!» és majd egy évtized-

* Tartalom: I. köt. Bevezetés V—XVII. 1. *Geographiai Mutató* XVIII—XXIII. 1. *Históriai Mutató* XXIV—XXVIII. 1. Finn-ghal, Kathlóda, Komhála, Berrathon, Kárthon, Króma, Kuchullin halála, Darthúla, Kalthon és Kolvála, 297 l. Magyarázatok 298—304. l. — II. köt. Karrik-Thúra, A szelmai dalok, Lathmon, Ojthona, Iniszhonai háború, A lorai csata, Ojna-Morul, Konlach és Kuthóna, Golnadóna, Temora, 344 l. Magyarázatok 4 sztlan l. és Glosszárium 7 sztlan l. Nyomtatási botlások. — A hirdetett III. kötet sohasem jelent meg. Hiányzanak Kazinczy fordításából (Ahlwardt címezése szerint): *Der Krieg mit Caros, Cathlinn von Clutha és Suilmhalla von Lumon.*

del utóbb, 1811-ben újra: «Kérlek és barátságosan intelek is, hogy fordítgasd le Ossziánt. Hadd olvassa a magyar is ezt az érzékeny poétát! látod, mi lett a sok ígéretekből tizenöt esztendő múlva!...»* de Te! engedj nagy lelkednek egész szabadságot és énekelly! Te énekelly, mondom, és szivreható soraiddal éleszd barátodnak tüzét».

De Kazinczy is csak 1815-ben lépett fordításával a közönség elé.** Munkájához írt bevezetésében röviden szól a keltákról és Ossianról, kinek hitelességét a gael szöveg kiadásával teljesen kivívottnak tekintette: «azon álmélkodhatni inkább», mondja (I. kötet X. lap) «hogy ez eránt mint támadhata kérdés s a per hogyan folyhatott illy hosszú ideig»; de most Bacsányi e helyhez oda írta példányának szélére (a M. N. Muzeum könyvtárában): «és utoljára is csak az sült ki, hogy Macpherson uramé voltak e költemények». Azután fölemlíti Kazinczy a legkiválóbb olasz, francia és német fordítókat, mire így folytatja: «Minket Ossziánnal Bacsányi János, az Ányos

* Czélzás Bacsányira, a ki 1785 óta ígérte a teljes magyar Ossiant. Virág azért bátran írhatta volna: «huszonöt esztendő múlva».

** 1812 junius 23-án kérdi Rummy Károlytól, mely évben jelent meg először a Macpherson *Ossianja*. Ez adatra szüksége volt a fordítása elé csatolt bevezetéshez.

verseinek kiadója, akara ¹ megismertetni, s fordításához — prózában, Harold, Denis s a Tübingi ² Nevetlen után — már 1785. hozzá fogott; de a mit így Kassán dolgoza, azt Bécsi szolgálatjának idejében 1797. megvetette s fordítását egyenetlen hosszaságú jambusz sorokba kezdé fűzni, a hogy arra Herder ada néhány töredékeivel példát.³ A mi nála így elkészült, az nekünk, minekutánna ő 1809. Decemb. máshova költözött s minden papirosait elvitte, úgy látszik elveszve vagyon; egyedül az Iniszhónai háború marada-meg egy leveleiben, mellyet hazánk egyik legtiszteltebb költőjének mutata bé,⁴ hogy ez eránt itéletét érthesse».

És most rátér Kazinczy saját fordítására: «Én a Szelmai dalokat Göthe, Karrik-Thurát Bürger,

¹ E szóhoz Bacsányi a lapszélen kérdőjelet tesz.

² Ez talán tollhiba «hamburgi» névtelen helyett.

³ Kazinczy azon darabokra czéloz, melyeket Herder már 1773-ban (*Von deutscher Art und Kunst*) és utóbb *Volkslieder* (1778) című gyűjteményében közzétett. Bacsányi hexameteres kísérletét hallgatással mellőzi itt Kazinczy.

⁴ ?! jegyzi meg Bacsányi a lapszélen. — A fent idézett hely Kazinczynak 1815. január 21. Helmecezyhez írt levelében így hangzik: «egyedül Iniszhónai háborúja maradott meg egy Levelezőjénél, ki azt nagy becsű barátsága szerint, a fordítónak saját kezével írva, nekem engedte által. Ezen egy Énekén kívül semmi más darabját nem ismerem.»

Kárhont pedig s öt hat más Éneket Denis és Rhode után már sok eszt. előtt lefordítottam volt, nem szándékozván, hogy a két hosszabb Eposzt¹ is dolgozzam, mind azért mivel Bacsányinak mezejébe vágni nem akartam, mind mivel korunk ízléséhez, melly csak a könnyen-érthetőn kap, nem bíztam igen sokat; de Helmeczi barátom elmozdita feltételemből». Tehát még az előző esztendőben² befejezte munkáját; de nem akarta előbb kiadni, míg Ahlwardt fordításával³ össze nem vetette.

Igen érdekesek és jellemzők Kazinczy levelezésének az Ossian-fordításra vonatkozó 1814-iki nyilatkozatai. Bámulatos, mennyi gonddal, kitarással és nemes ambícióval dolgozott ezen munkáján is. Hiszen, írja 1815 febr. 15-én Helmeczynek, «alkalmasan ez az én Ossziánom lesz fél századig is az egy Magyarra fordított Osszián; illő hát, hogy minél elkészültebben adjam». Már 1814 őszén elkészült a fordítással; nov. 16-án írja Helmeczynek: «Most minden örömem az egészen kész Osszián. Ha jó talál lenni, Te érdemled a köszönetet mind tőlem, mind azoktól, a kik azt örömmel

¹ «Finghal» hat énekben és «Temora» nyolcz énekben.

² 1814-ben. A fordításhoz írt bevezetés «Széphalom jul. 21 d. 1815» kelt.

³ Ez 1811-ben jelent meg három kötetben.

látandják. De bezzeg annak lesz majd mit hallania a Duna jobb oldaláról és Téten. Most Geogr. és Historiai Indexe fíraszt ki. De a nélkül érthetetlen volna.» * De nem meri kiadni a kezéből, míg Rhode és Ahlwardt fordításait nem látta. Még aug. 17-én sürgeti ezeket Helmecczynél és azóta jóformán minden héten. November 29-én értesíti Helmecczyt: «Ossziánt még Decemberben fogod venni. Későcske akadtam Dénisznak egy jegyzésére, mellyből azt tanulám, Osszián atyját Fionghálnak kell írni. Kaptam rajta, hogy némelly éretlenek a magok sületlenségeket ne üzhessék, mellyet bizonyosan fogtak volna, ha a nevet úgy írnám, mint a német fordítók. S e miatt újra végig kelle olvasnom munkámat, melly négy napot kívánt.» De deczember elején még mindig nem kész a munkával; decz. 4-én írja Helmecczynek: «Ossziánt nem küldhetem még; még eggyszer kell végig futni rajta. De Decemberben veszed.» Ellenfeleinek várható birálatai folyton izgatják.

* November 29-én is panaszojja Helmecczynek: «Már csak a Geographiai és Historiai Mutatók kívánják gondjaimat. Erre sok Jegyezgetések s Combinatiók kívántatnak. Meg nem foghatom, hogy ezt tenni a német fordítóknak eszekbe nem jutott.» Ebben igaza van, de utóbb Ahlwardt fordításában készen kapta e mutatókat, úgy hogy fáradságos munkája jóformán kárba veszett.

De megvigasztalódik: «Az én Ossziánom», írja decz. 6-án Döbrenteinek, «mind reám fogja uszítani az újítás gyűlölőjit. De a Philologus mind barátom lesz s látni fogja, mit köszönhet nekem az *elrontott* nyelv». A munkája kelendősége is foglalkoztatja és decz. 14-én megbízza Helmeczyt, vegye rá a kiadót, hogy «adja ki Ossziánt az utolsó Lieferungra (szállítmányra), mert félek, hogy ez elrettenti a maga érthetlenségével azokat, a kik úgysis ellenségeink».

Deczember vége közelget, de Kazinczy még mindig «revideálja» fordítását. «Mostani dolgozásom», írja b. Wesselényi Miklósnak decz. 25-én, «már hetedszeri, s mig az utolsóhoz tiz nappal ezelőtt hozzá nem fogtam, azt hittem, hogy már rajta kevés igazításokat fogok tehetni; de most, újra irván, nem győzők csudálkozni rajta, némelly helyeket mint hagyhattam úgy a mint magam előtt látom. Oh, igaza van a nagy Pászthornak: a munka csak akkor van jól, mikor már jobban nem lehet». És alább: «De mire való a magyar olvasóknak fordítani Ossziánt? Ki fogja őtet kedvelni? olvasni? Mert mi csak azt szeretjük, a mit minden, és minden figyelem s szorgalom nélkül ért . . . Osztán az illy erejű Poeta fordításában, a millyen a mi Ossziánunk, a nyelvnek is egészen másnak kell lenni mint a mindennapi

nyelv. Ezt pedig még az Írók sem akarják vagy érezni vagy megvallani».

E töprenkedések daczára végre 1815 jan. 5-én befejezte a letisztázást, melyhez decz. 14-én hozzá fogott volt. De most sincsen nyugta. Január 15-én írja Helmeczynek: «Mit nem adnék érte, ha az Ahlwardt Ossziánját birnám s a magamét ezzel összehasonlíthatnám!» egyúttal sürgeti barátját, hogy küldje meg neki azonnal, és még január 21-én is erősíti, hogy fordítását ki nem adja kezéből, «valamig azt az Ahlwardt fordításával és a Stolbergével* öszve nem hasonlíthatja». Bizva Helmeczy ígéretében, írja február hóban: «Májusban Denis és Rhode után dolgozott Ossziánomat az Ahlwardtéval hasonlítom öszve, s ha szükségét fogom látni, úgy dolgozom újra, hogy kő köven nem marad; ha bennem van valami, a mi javalást érdemel, úgy az az, hogy törlni tudok és nem restelek».

Végre megszerezte Ahlwardt fordítását. «Bécsben», írja Kis Jánosnak 1815 jun. 17-én, «megvettem az Ahlwardt által fordított Ossziánt, mert ez azt hirdette, hogy minden más fordítók ollyakat mondatnak Ossziánnal, a mit ő nem mondhatta és a mi non-sens. Miólta haza értem, feszi-

* Ez már 1806-ban jelent meg.

tett szorgalommal újra dolgoztam belőle az első részt, s szó nem maradt szó mellett régibb dolgozásomban». És négy nappal később Kölcsény Ferencznek: «Engem most nagyon elfoglalt Osszián. Bécsből hoztam meg az Ahlwardt fordítását három kötetben 30 ftért. Pedig minden kép nélkül s czifra papiros nélkül van. Valót mond ez, hogy az ő fordítása használhatatlanná teszi az előbbi minden fordítást. Mikor Macpherson után a német fordítók Fionghalt etc. említenek, sok helyett egészen más valaki szól. De ezen felül sok egyéb megtévedéseket is teve Macpherson és őutána a többi. Bizony az én újabb fordításom nagy nyereség lesz a Magy. publicumnak. A misoxenusok* el nem rettentének. Nem ingerlem, de most sincs kevesebb újság a fordításban, mint volt. Most még felét sem dolgoztam le, pedig e holnapban készen kell lenni két harmadának. Az első kötetet postán küldém le Trattnerhez.»

De térjünk vissza a megjelent fordítás bevezetéséhez. «Ime», folytatja Kazinczy, «itt van a mit

* A kik a vendéget és mindent, a mi idegen, gyűlölnék. Kazinczy *Poetai munkáiban* (I. 1836., 156. l.) közzétette *Misoxenia* címmel a következő epigrammot:

Jó nem kell, ha az emberiség, s nem nemzeted, adja:
Nékem az emberiség s Pest s Buda tája hazám.

erőm s hét heteki gondjaim nyújthattak . . . Ahlwardt fordítását meg látván, tavalyi dolgozásomat egészen el kelle nyomnom, úgy hogy annak egy sora sem marada meg.¹ Bár ennyi gonddal azoknak nyerhetném meg javallásokat, a kik értik, hogy Költőt, s régi Költőt, s illy sok-sajátságú Költőt nem úgy illik szólaltatnunk, a hogy mindennapi munkáinkat írjuk». ² Kazinczy prózában fordította le az ossiani énekeket, kivéve a *Komhála* cziműt, melyet ő (Ahlwardt szerint) «drámai költeménynek»³ nevez (pedig csak párbeszéd), e sajátyszerű indokolással: «minthogy ez szorosan

¹ A «hét hetet» és azt a megjegyzést, hogy régi fordításának «egy sora sem marada meg», Bacsányi aláhúzta és a lapszálon is íróval erősen megjelölte.

² Hasonlóképen gr. Dessewffy Józsefhez 1814. nov. 26: «*Poétát, régi Poétát, nehéz értelmű s tónusú Poétát* úgy kell-e fordítani s szóllaltatni, hogy a Szent Mihályi Prédikátor hallgatói is megérthessék? Ezért lesz még nekem majd!»

³ A kortársak rendszerint drámának tekintették e költeményt; így már az olasz Cesarotti, kinek példájára Denis is hat jelenetre osztotta, recitativval, áriákkal és karokkal. Denis önálló «drámai jellegű» művet is írt *Conlath und Cuthona* ötlábú jambusokban. «*Comalat*» már Joh. Joachim Eschenburg is drámává dolgozta föl: *Comala. Ein dramatisches Gedicht*, 1769. és utóbb az osztrák Matthäus von Collin: *Calthon und Colmal. Lyrisches Schauspiel in drei Aufzügen* (Musik von Winter), 1800.

lyrai darab és nem époszi, társaitól egészen különböz». A Fábián fordításával való összehasonlítás czéljából közlöm Kazinczytól az első két versszakot:

Derzagréna:

Elmúlt a vadászat,
Hókezü leánya Morninak!
S a csermely zajgásán kívül
Nem hallik Ardván semmi hang.
Jer Kronának széleiről!
Közelítsen dal között az éj,
S térjen öröm Morvának ormaira.

Melilkóma:

Közelít az éj, kékszemű leány;
A szürkülő éj sötétebb
Lészen a fenyéren.
Eggy gímet láttam állani
A lassúfolyásu Króna szélén.
Partnak véltem a sötétben,
De hirtelen felszökött.
Ágas szarva körül
A villám fénye lövelle;
Krónának felhőji közzül
Az atyáknak képei néztek -al. (alá?)

Időközben lefordítanak mások is egyes darabokat Ossianból. Így tette közzé Farkas Károly (meghalt fiatalon 1810 február 24. Losonczon) *Mulatságok*, kiadta Farkas Károly (Budán, 1805. 232 l.) czímmel egy kötet eredeti és fordított költeményt; saját és néhány barátja dolgozatait. E kötetben van tőle (121—141. lap) prózában:

A Selmai Énekek. E fordítás elé írt «jegyzése» e szavakkal kezdődik: «Homérus és Ossián a világon élt legnagyobb Poéták közé tartoznak. Tiszta, meg nem vesztegetett szemmel nézték ezen teremtmény Geniek a Természetet. De a ki Homérus tökéletességeit egész tellyességekben akarja érezni, pallérozott ízléssel kell annak birni; Ossián pedig csak érzékeny szívet s eleven Fantáziát kíván». Nem tudom, mire czéloz e megjegyzése (124. l.): «Azok a darabok, melyek némelly Magyar Gyűjteményekben az Ossián neve alatt jöttek ki, nem az ő munkái». Farkas nem mondja, hogy mely szöveg alapján dolgozott, de valószínűen német fordítást ültetett át.

Néhány évvel később Döbrentei Gábor is kezd foglalkozni Ossiánnal és 1808 február 25-én írja Kazinczynak: «Ossziánnak olvasása annyira felmelegített engemet, hogy ötöt követhetnem főgyönyörűségem lenne. Lefordítám belőle a *Lórai tsatát*, de csak azért, hogy lelke fennjárásának s nemes fordulatainak titkosságába jobban belétekinthessek». Úgy látszik mégis, hogy messzebb menő tervei is voltak, mert Kazinczy (egy reánk nem maradt levelére felelve) 1808 május 10-én értesíti őt, hogy «Ossziánnak legjobb fordítása eddig a Rodée (?). Azolta Stolberg is fordította. De ezt nem ismerem még».

A mi egyéb a két teljes magyar fordítás közt az ossiani irodalom terén nálunk létrejött, nem mondható értékesnek vagy fontosnak. Azért a kérdéses töredékeknek ezúttal csupán egyszerű föl-sorolására szorítkozom.

Csak másfél évtizeddel Döbrentei kísérlete után akadunk hazánkban ismét Ossian nyomára. Horvát János közöl 1824-ben («Szépliteraturai Ajándék» IV. 61—62. l.) *Osszián* czímmel egy rövid párbeszédet Ossian és Malvina közt, melyben az ősz bárd vigasztalódik vakságán, melyet menyekesereg. Ezt a jelentéktelen apróságot a szerző, úgy látszik, oly értékesnek tartotta, hogy hét évvel utóbb újra lenyomatta («Felsőmagyarországi Minerva» VII. 1831. 397. lap.) Ugyane folyóiratban (V. 1829. 611. l.) közzétett Toldy Ferencz *Osszián barlangja* czímmel egy kis, nem kevésbé jelentéktelen apróságot. Garnett *Skócziai utazásából* ismerteti a Dunkeld melletti úgynevezett Ossian-barlangot és lefordítja a barlang legnagyobb szobájának falán olvasható tizennégy érzelgős verssort. Szerinte «szép, igen szép természet szól ezen kevés, ezen egyszerű elégiái hangokban», melyekről a nagy tudós, a ki akkor valószínűen még nagy Ossian-tisztelő volt, úgy látszik, nem vette észre, hogy émelygős modern csinálmány.

A «Szépliteraturai Ajándék» továbbra is híve maradt Ossiannak. Itt jelent meg 1830-ban (X. köt. 177—180. l.) Somogyi Gedeontól *Kolnadona*, *Osszián után* hexameteres fordításban és négy évvel később (XIV. 1834. 81—94. l.) ugyanily versekben Uzdi Gyulától *Karthon*, *Hősrege Ossiántól*, e megjegyzéssel: «az angol szerint», azonban, mint a hexameteres alak mutatja, kétségtelenül a bécsi Denis alapján vagy legalább erős hatása alatt. E folyóiratban önálló költeményekben is mutatkozik Ossian némi hatása. Így például olvasunk (VIII. 1828. 28. l.) *Helvila halálán* és néhány lappal alább (u. o. 59. l.) *Komhalához* (utóbb «*Helvilához*») czímmel, Csaba (t. i. Vörösmarty) aláírással, két költeményt, melyekben már a nevek is Ossianra utalnak és (u. o. 161—171. l.) *Magyarvár*. *Töredék* czímmel Vörösmarty egyik legszebb alkotását, mely hangban és stilben az ossiani költészetre emlékeztet. Végre egyidejűleg Fábián Gáborral lefordította Kazinczy Gábor Ossiannak egy többször átültetett darabját: *Komála*. *Oisián szinikölteménye* («Parthenon. Zsebkönyv a S. Pataki Magyar nyelvmívi Társaságtól.» 1834. I. 171—184. l.). E fordításból, mely, mint a kelta bárd nevének alakja és a verses forma mutatja, kétségtelenül Ahlwardt alapján készült, közlöm, a Kazinczy Ferencz (fönt 89. l.) és Fá-

bián Gábor fordításaival való összehasonlítás czéljából, az első két versszakot:

Dersagréna:

Elvégezőnk már a vadászatot,
S az Ardveneknek térein
Csak a habok hullámozó zaja hallik.
Oh Morni szép leánya, jer le a
Krónának zúgó partiról
És tedd le íjjad. Vedd elő
A hárfát. Énekelve lepjen éj
Meg minket. Légyünk Ardvenen vígan.

Melilkoma:

És már közelg az éj, te égszemű
Leány, s sötét éj vonja be sötét
Leplével a tért. Króna hajjain
Szarvast vevék én észre. A sötétben
Mohos sziklának látsza. Egy
Szempillanat — és odébb tűnik.
Agas szarvát egy légi tünemény
Vevé körül és a hajdannak komoly
Arczái néztek Króna viharos
Felhőiből alá.

És talán legegyszerűbben itt emlitem meg, a mit az ossiani magyar irodalomból a Fábián Gábor fordítását követő időből fölkiadatnom sikerült. E legújabb kísérletek élén áll a magyar dal nagymesterének, Petőfi Sándornak töredéke, *Otthona*, mely valószínűen 1847 őszén,* nem a nyilvánosság,

* Ez időben írta Petőfi *Homér és Ossian* cz. ismeretes költeményét is.

hanem Szendrey Julia számára készült, az angol eredetiből,* fogyatékos angol nyelvismeretekkel s így több rendbeli félreértéssel és botlással, de úgy a mélabús, borongós hangban, mint a mondatok rhythmusában igaz, megkapó költőiséggel. Csak 1862-ben jelent meg a nagy költőnek ez értékes ereklýéje, melynek kéziráta a M. Nemzeti Múzeumban van, a «Szépirodalmi Figyelőben» (II. 1862. 299—301. l.), utóbb Petőfi *Vegyes Műveinek* Gyulai Pál-féle kiadásában (III. 1863. 125—33. l.), végre Havas Adolf nagy Petőfi-kiadásában (Budapest, V. 1895. 452—459. l., értékes jegyzetekkel u. o. 577—81. l.).

Petőfi után több mint három évtizede nem halunk hazánkban Ossianról. Azután ugyanegy ossiani éneket rövid időközben ketten is fordítják le magyarra: *Oina-Morul*, Ossianból fordította Z. A. Béla (Kálmán Károly? «Magyarország és a Nagyvilág» 1875. 20. sz., 245. l.). A fordítás négy ütemes versekben készült, úgy látszik, az angol eredeti alapján. Mutatványul és összehasonlítás czéljából közlöm e fordításból a bekezdő verseket:

Mint Larmon füves halmain
A változó nap-verőfény,
Úgy vonulnak a mult idők
Regéi által lelkemen,

* A londoni 1844-iki kiadás alapján. Petőfi példánya megvan a Magyar Nemzeti Múzeumban.

Mikor a bárdok elmennek
 S a hárfa függ Selma falán;
 Egy hang üti meg Ossiant,
 Lelkemet és felébredek.
 A mult idők emléke az,
 Minden napot visszarepít,
 Én szálltuk közben felfogom
 S dalok gyanánt bocsátom el.

Ugyane bekezdés Fábián Gábor fordításában
 («Ojnamorúl»):

Mint nap tűn föl pára között
 Lármonnak fű-lepte halmán:
 Úgy rémlik a múlt idők emléke
 Lelkem előtt az éj sötétében.
 Midőn a bárdok szűnnek vigadni,
 S függ hárfájok a teremben,
 Egy szózat száll Osián fülébe,
 S felkölti a szunnyadó bárd lelkét.
 Elrepült évek szava az;
 Mindent visszahoz, a mi volt.
 Én fölfogom a regék virágát
 S eldallom híven az utó-kornak.

És ugyanezt az ossiani éneket: *Oina-Morul*,
ossiani költemény, *Macpherson után*, prózában
 lefordította Joób Lajos («Magyar Szemle» II. 1881.
 281—82. l.). Ez utóbbi «mutatványúl» közli e tö-
 redéket «a megjelenendő ossiani fordítmányok-
 ból»; de ezekből, tudtommal, nem jelent meg
 egyéb semmi.

Végre megjelent Czompó Gábortól két ossiani
 töredék rímes magyar fordításban: *Konlath és*

Kuthona és *Kolnadona* («Magyar Szemle» V. 1893. 405. és 582. l.). E fordítás érdekesen és tanulságosan mutatja, mennyire módosul Ossian költészetének hangja, jelleme, stíljé — tehát a kelta bárd egész költészete — a megváltoztatott alakban. Ezért közlöm a második darabból (*Kolnadona*) összehasonlításul a bekezdést:

Kolamon, te víg, te nyugtalan kis folyam,
Komor utas sötét völgyek homályiban.
Nézem a fák között sebes futásodat,
Hol Karol várfoka visszhangjával fogad.
Ottan tündöklött hej, a szép Kolnadona,
Király leányának im ott volt otthona.
Szemében égtek a tündöklő csillagok,
Két karja oly fehér, mint tajtékzó habok;
Szép keble duzzadt, mint tó hulláma, ha
Gyengéden illeti a szél fuvallata.
Szép lelke oly dicső, minő az égi láng,
Hozzá hasonló még nem volt szép földi lány.
Oh nem volt senki, nem, ki úgy felelne meg
A délczeg, hős fiúk lángzó érzelmének.

és ugyane részletet Fábián Gábor mindenkép hű fordításában (*Gülnándüne*):

Kulávin, zavaros szirt-ár,
Barna s homályos a te omlásod.
Látja szemem, midőn inog erdőd,
Kárulnak zengő fegyver-csarnokát.
A királyok vére, ékes
Gülnándüne lakta azt rég,
Szeme csillagként ragyogott,

Szeplőtlen volt karja; keze,
 Mint hánykódó hab tajtéka, fehér.
 Halkal duzzadt keble bájjja,
 Mint tenger fehér habzása.
 Szive fénynek árja vala
 Magas, gyönyörű melyében.
 Nem volt a kecses hölgyek közt
 Több olyan, mint e hősek szerelme.

Ennyit birtam fölkutatni magyar Ossian-fordításokból. Fontosabb vagy értékesebb mű alig került el figyelmemet; de megjegyzem, hogy a legkisebb adalékra való figyelmeztetést is mindig őszinte hálával veszem.

És most térjünk át a második teljes magyar Ossian-fordításra, melyet, ugyancsak a német Ahlwardt alapján, mint annak idején Kazinczy, de nem prózában, mint e nagy elődje, hanem verses alakban fejezett be Fábián Gábor (*Osián énekei. Az eredeti gael mértéken fordította Fábián Gábor.* Budán, 1833. A Királyi Egyetem betűivel, 3 kötet), a ki az ossiani költeményeknek oly hevesen megtámadott és oly élesen megtagadott hitellességét az 1807-diki gael-latin kiadás után kétségbevonhatatlannak tekintette.*

* Fábián Ossianjának tartalma: I. köt. Lucsivnai Faschó Józsefnek, Arad vármegye másod alispánjának «buzgó hódolattal» ajánlva: Finjál. Kálódún, Konlúk és Kúhon, A klúhai Kálin, Lúmoni Szulvállá, 268 l.

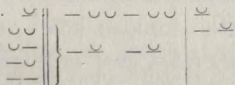
Fábián nem volt megelégedve Kazinczy fordításával, mert a «nagy mester» sokszor mellőzte a gael neveket (t. i. a tulajdonneveknek eredeti gael alakját) és helyettök «sok helyen Macpherson önkényes elbármálásait hagyta fen»; de még inkább azért, mert Kazinczy prózában fordított, kétségtelenül sietésből, hiszen, saját nyilatkozata szerint, hét hét alatt végezte művének revízióját a gael szöveg szerint.* «Sietése nyomát látszik elárulni az is, hogy nála néhol az eredetinek egész sorai kimaradtak». Fábián elve fordításoknál: «*Verset*

Világosító jegyzetek 269—298. I. Tulajdonnevek írásmódja 299—303. I. — II. köt. Világosvári Bohus Jánosnak, Arad vármegye főszolgabirájának «buzgó hódolattal» ajánlva: Tyimóra, Ojnamórúl, Gülnándüne, Króma, Kálhon és Külvála, Innishonnai háború, 296 I. Jegyzetek 297—325. I. Tulajdonnevek 326—330. I. — III. köt. Váradi Török Gábornak, Arad vármegye főszolgabirájának és most országgyűlési követének, «buzgó tisztelet és baráti szeretet hódoló érzetével» ajánlva: Kárhon, Küvvála, Karrighúra, Lámon, Ojhonna, Háború Kárósszal, Selmai dalok, Kukullin halála, Gyárdúl, Lórai csata, Bárhonna, 290 I. Jegyzetek 291—320. I. Tulajdonnevek 321—323. I.

* Kazinczy nem szól fordításának bevezetésében művének alakjáról és nem indokolja prózáját, pedig a X. lapon megjegyzi; «Az Ossian versei rímetlenek s szchemájok inkábbára ez: —|—○○|—○○|— s olykor egy syllabbal hosszabb». A verses alakot kétségtelenül már azért is mellőzte, mert fordítása prózában készen volt, midőn Ahlwardt művével megismerkedett.

versben és prózát prózában adni. Ugyanis valamint a próza folyó fonala magát versekre eldara-boltatni, úgy a szaggatott vers magát prózává egybekötöztetni nem engedi; első esetben a vers mindig szálkás, másodikban a próza mindig cso-mós és zökögös lesz, s mindenikben a harmónia hiánya fület és lelket sérteni fog. Különösen pedig Osiánnak írásmódbeli sajátsága mellett ez az ál-talváltoztatás épen nem megy». (I. köt. XIX. l.)

Fábián is először Rhode szerint fordította le Ossian összes műveit; csak ezután ismerkedett meg Ahlwardt fordításával, mely az eredeti gael szöveg alapján készült, és most «keresztet vetve Rhode másolatára», Ahlwardt szerint újból lefor-dította az ossiani énekeket. Fordítását, «hat évi heverése után, még egyszer újra öntve», 1833-ban adta ki. A legnagyobb hűségre törekedett, úgy a tartalomban, mint a versformában, melynek «tö-kéletes schemája» szerinte (helyesen: Ahlwardt szerint) a következő: *

E «schemának elég tág szabásai szerint» dolgo-zott; «benne senki szoros görög vagy római me-trumot ne keressen, mely az eredetiben sincsen».

* E «schémáról» és értékéről l. fönt 67. l.

De egyebekben is a legnagyobb hűség elve vezette : «A soroknak nemcsak számát és rendét megtartottam (mondja ugyanott XXII. 1.), hanem mindenikbe annyit is foglaltam, mennyi a németben találtatik, úgy hogy mind a három kötetet összevéve, alig van egy-két példa rá, hogy a magyarban valamely vers nem azon helyen s nem azon szavakkal állana, mint a német».* Csakis a gael tulajdonnevek helyesírásában tért el Ahlwardttól annyiban, «hogy magyar orthographia (értsd : a föltételezett kiejtés) szerint raktam fel a textusba. Saját maximám ellen cselekedtem ezt; mert én is azokkal tartok, kik az idegen neveket tulajdon orthographiáikkal iratni kívánják; de olvasóim könnyebbségére néztem. A gael orthographia oly különös, hogy az a magyar olvasót némely névnek kimondásánál képes lenne kétségbe ejteni s talán magától Osián olvasásától is végkép elrettenteni . . . Azonban, hogy azoknak is, kik az eredeti írásmóddal megismerkedni kívánnak, elég tétessék : minden kötet végére a benne foglalt tulajdonneveket gael orthographiájok szerint is egyenként feljegyzettem».** (U. o. XXIII.,

* Ugyanezt állítja Ahlwardt a saját fordításáról a gael eredetivel szemben.

** Ily egybeállítást, a kötetünkben foglalt darabokra szorítkozva, én is közlök e kötet végén.

XXIV. lap.) Szintén olvasói könnyebbségére «egész kiterjedésekben» átvette Ahlwardtnak «világosító jegyzeteit», valamint «azon summás előadásait is,* melyeket minden darabnak elébe bocsátott».

Fábián Gábornak nagy szorgalomra valló, igaz odaadással készült és nemcsak hűség, hanem költői hangulat tekintetében is dicséretes fordításával a magyar Ossian-irodalom voltakép (legalább eddigelé) befejezést, de egyúttal méltó betetőzést is nyert,** mert az utána megjelent egyes kísérletek, mint láttuk, nagyon is töredékesek és általában alig tüntetnek föl nagyobb haladást. Kétségtelen, hogy a «kelta bárd» énekeinek egyes részletei költőibb, megkapóbb magyar köntöst nyertek Bacsányi és Kazinczy fordításaiban — Petőfi remek töredékéről nem is szólva; azt sem fogja senki kétségbe vonhatni, hogy hivatott költői erő ma, nyelvünknek jelenkori fejlettségét tekintve, jóval költőibb fordításban ültethetné át az ossiani

* Tudniillik az egyes énekek rövid tartalmát.

** Adalék Fábián Gábor Ossian-fordításához czímmel közzétett Kara György («Budapesti Szemle» 74. köt. 1893. 132—136. l.) két levelet, az egyiket gróf Széchenyi Istvántól (1833 november 14.), a másikat Kisfaludy Károlytól (deczember 20.), a kik a Fábián művét örömmel üdvözik, de sem magáról Ossianról, sem a magyar fordításról érdemlegesen nem nyilatkoznak.

énekeket. De figyelembe véve a mai irodalmi ízlést, mely bajosan csábíthat valakit a teljes Ossian új lefordítására, és tekintve Ossian költészetének összes készletét, mely csak a Fábián művében van meg magyar nyelven, mégis ezt a fordítást kell nemcsak a legteljesebb és leghívebb, hanem egyúttal a legjobb magyar Ossian-fordításnak mondanunk, melynek újabb kiadása, mert az 1833-diki rég letűnt, örömmel volna üdvözlendő.* Ossian oly óriási hatást tett az összes európai irodalmakra, hogy — nem is tekintve kétségbevonhatatlan költői értékét, melyet ma ugyan másképen fogunk föl, mint a XVIII. század, de melyet ma sem tagadhat senki, a kinek egy csöpp költői érzék jutott osztályrészül, — hogy a «húnyó dicsőség lantosa» már e szempontból sem mehet örökre feledésbe. Kíváncsú, sőt szükséges, hogy a kik

* Ezúttal egy kötetre való darabokat teszek közzé fordításából; de szándékom idővel a többi darabokat is újból kiadni. Fábián szövegén és jegyzetein természetesen mitsem változtattam; csak a helyesírását egyszerűsítettem, de sehol a kiejtés rovására. A jegyzeteket, melyekre, az olvasó kényelmére, már a szövegben utaltam, itt-ott megrövidítettem, egy-kettőt egészen mellőztem is, hiszen ma már sok dolog teljesen közömbös előttünk, a minek még Fábián korában nagy jelentőséget tulajdonítottak, tudományos szempontból pedig e jegyzeteknek tetemes része, a kelta philológiának akkori csecsemő állapotánál fogva, úgysem állja ki a kritikát.

szélesebb körű és mélyebbre ható irodalmi műveltségre törekszenek, Ossian műveivel megismerkedjenek, mert e nélkül az európai irodalmaknak fontos áramlatai és elemei a XVIII. század végén és a XIX. század elején érthetetlenek maradnak.

És még egy szempont: Ossian hatott a saját irodalmunkra, önálló nemzeti költőinkre is, ha e hatásnak behatóbb kimutatását eddigelé, sajnos, még nem is kísérelte meg senki. Magam ezúttal csak a magyar Ossian-fordítások rövid tárgyalására vállalkoztam; Ossian hatásának részletesebb fejtegetését hivatottabbakra kell bíznom. De néhány megjegyzéssel mégis kívánok arra utalni, hogy a magyar lyrai és epikai költészetén * a XVIII. század végén és a következőnek elején félreismerhetetlen az Ossian hatása, ha pontosabb kimutatása bizonyos, a tárgy lényegében rejlő nehézségekbe ütközik is.

A magyar lyra az említett két század mesgyénjén ugyanis erősen német befolyás alatt áll, a korabeli német költők pedig annyira magokba olvasztották volt Ossian költészetének jellemző motívumait és elemeit, hogy minden egyes esetben bajos lesz eldönteni, hogy a homályos völgyekben vagy a düledező romok körül lebegő és sóhajtozó szellemek egyenesen Ossianból származnak-e

* *Fanni hagyományait* és a következő nemzedék novelláit is érintette, de inkább közvetve, Ossian hangja.

vagy közvetve Matthissonból, Salisból, Tiedgeből. Ez az érzelgősség, mely nemcsak saját fájdalmas érzéseiben szeretett kéjelegni, hanem a múltnak fényébe és a természet képeibe is bele vitte elégiai hangulatát, lényeges ösztönzést merített Ossian költészetéből, melyben a múlt és a jelen, az emberek és a természet egyazon mélabús fájdalom hordozói vagy visszhangjai. E hang nemzeti lyránkban is, Virág Benedektől és Berzsenyi Dánieltől egészen Petőfi Sándorig és Arany Jánosig ismételve üti meg fülünket és szól szívünkhöz. Nem könnyű föladat, ez elégiai elemeket — nem az érzést magát, mert ennek a költő szívéből fakadó igazságához rendszerint nem fér kétely, — hanem költői megalkotásuk eszközeit esetleges külső hatások szerint elemezni; de a föladat azért megoldandó és bizonyára érdekes és tanulságos eredményekre fog vezetni, melyek egyúttal a költői képzeletnek még mindig rejtélyes munkájára is világot vethetnek.

Más természetű nehézséget okoznak nemzeti epikánk termékei, melyek a kérdéses korszakban előszeretettel egy rég letűnt, szebb és fényesebb múltból veszik tárgyukat. Itt költőink a földolgozott tárggyal szemben nagyon hasonló álláspontot foglalnak el, mint Ossian, a ki szintén Kale-donia fényes múltját siratja. Egyes hasonlatossá-

gok a használt képekben, az uralkodó hangban, a megnyilatkozó érzésekben azért könnyen származhatnak a földolgozott tárgyaknak egyező természetéből, a fájdalmas érzéseknek rokon forrásából. De akad kétségbevonhatatlan Ossian-hatás is, melyet senki sem fog tagadhatni. Aranyos-Rákosi Székely Sándor például e szavakkal kezdi (1820-ban írt, de csak 1824-ben megjelent) *Dierniász* című prózában írt (már ez is jellemző) két énekes «hősi költeményét»: * «Honnan jössz elő olly gyakorta, lelkemnek szomorú Múzája! micsoda sivatagokban lakol te? micsoda hegyek barlangjaiban tartózkodol! Rettenetes lessz a te lakhelyed, akárhol, mert te mindig szomorú és rettenetes vagy. Az én lelkem előtt úgy feketéllik a bánat, mint az őszi hegyekben a havas barna fellegei». Vagy még föltünőbbben egy kéz-iratos, *Székelyek letelepedése. Hősi költemény* című töredékben, mely talán *A székelyek Erdélyben* című kis eposz első kidolgozásának egyetlen maradványa: «Honnan jön elé nékem oly gyakran a vért és háborúkat szerető Músa! édes nekem vitéz hősek tetteit megzengeni vagy zúgó folyamok partjain az estvély alkonyában vagy erdőkön lengő fák

* V. ö. *A székelyek Erdélyben*, kiadta Heinrich Gusztáv. Budapest 1897, 28. l.

közt, midőn a szelek csendesen lebegtetik a gaj-jokat, vagy az illatos virágú mezőken, ha pásztorok és pásztornék gyűlnek össze, hallgatni az édes éneket. Lelkem örömben dereng; édes nekem, hogy nagy nemzetem van s nagy diadalokat vitt és hogy Előli dicső tetteket hagytak emlékül a gyúlongó unokáknak...

E hang oly könnyen volt utánoszható, hogy a gyöngé és önállótlan tehetségek nagy megerősítés nélkül eltalálhatták. Ezek ellen fordul Kisfaludy Károly gúnyja, mely a következő epigrammban talált erélyes kifejezést:

*Ossianisták.**

Nagy feszesen neki áll a majomsereg és a vak ősznek
 Vészben uszó leplét lopva nyakába veti,
 S nem bírván kobzát, prózában pengeti hőseit,
 Míg orrára bukik nagy buzogánya alatt.

De Kisfaludy K. nemcsak a kritika ostorával támadta meg a tehetetlen, csak külsőségeken évdő «majomsereget», hanem a paródiának még hatásosabb fegyverével is. *Hős Fercsi* ** cz. humoros elbeszélése találóan figurázza ki az Ossian-utánzókat. A kis tréfa tárgya szót sem érdemel:

* *Minden Munkái*, VII. kiadás, Bánóczy Józseftől. I. 1893., 143. l. Először «Kritikai Lapok» I. 1833. 170. l.

** *U. o.* VI. 61—67. l. Először «Muzarion» IV., 1829. 1—9. l. Szalai Benjamin névvel.

egy apró falusi história, melyet a nagyképű előadás sikerült parodiává avat. «Ébredj, lantom, édessége a termetes fülnek», kezdi Kisfaludy. «Hőskor juta néked, lökd vissza sugarit! Oh puffadt csillag, hajdús polgármestere az égnek, mért reszketsz a kárpit lyukain által?» Fercsi szomszédja elárkolta telkét, de Fercsi nem törődik semmivel, alszik, «bájosan zeng hortyalma őstermében». De egyszerre «felpillant, jobb fülét érezvén húzatni magasra; s előtte áll az őslélek: arcza fehér, pajzsa várkapu, dolmánygombja halálfő, s éktelen bajusza hegyétől ömlik a köpor». Nagyatyja szelleme harcra tüzeli a korcs unokát, a ki neki is megy a szomszédnak, de gyorsan gyáván hátrál és nőül veszi az ellenség egyetlen leányát, «a vékony tagu Jutkát; szeme nagy, lába nagy, szája nagy, ő maga is nagy». A lakzi leírása teszi a kis parodia főrészét. Egy félreértés korai halálát okozza a hölgynek; «sirba énekli rekedten a lány érzetűt az érdemes kántor». Fercsi táborba iramlék, s ha el nem szaladt, mint hős végezte világát. «Hallgass, kobzom!» ez a befejezés. «Fenn ragyog a csillag; lenn a hír s a dicsőség. Ez béred, mig a sajt-áros akarja.»

De Székely Sándornak voltak méltó követői is, a legnagyobb a nálánál mindenkép hatalmasabb Vörösmarty. Már láttuk, hogy Ossian ihlette ifjú-

kori lyráját. És ha elolvassuk a magyar nyelvnek és költészetnek egyik legszebb remekét, a *Zalán futása* fölül nem múlt bekezdését: e borongós hangban, e megkapó képekben, e megrázó érzésekben szintén, fokozva bár és a művészet magasabb színvonalára emelve, de kétségtelenül Ossian hárfájának félre nem ismerhető accordjai érintik lelkünket. A régi dicsőség, mely elült századok súlya alatt mélyen enyésző fénynyel egyedül jár — rajta lebegnek sűrű fellegek és a bús feledékenységnak koszorútlan alakja — lényegökben ossiani képek. És tovább: A mai nemzedék némán fordul el, ha a költő a dicső ősoket említi. De ez nem tehet másképp:

Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet Elnyugszik, s a fél föld lesz nyoszolyája; de engem Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok aczéli Szegdelik a levegőt: villog, dörög a hadi környék...

Nem Ossian-utánzásról beszélek, hanem a kelta bárd hatásáról, mely bizonyára öntudatlanul érvényesült Vörösmarty lelkében, midőn ő is, mint Ossian, fájdalmas sóvárgással tekintett vissza a letűnt fényes múltba és hatalmas szavával fölverte a riadó vak mélységet.* Hogy Vörösmarty a

* Gyulai Pál megjegyzi (*Vörösmarty munkái* II, 1884, 464. l.), hogy a *Zalán futása* remek bekezdése csak későbbi toldalék, melyet a költő még 1824-ben

húszas években mennyire állt az ossiani költészet hangjának és stíljének hatása alatt — a fönt már említett költeményeken: «Helvila halálán», «Helvilához», «Magyarvár», kívül — legfeltűnőbben bizonyítja egy kiválóan nemzeti tárgyú balladája, *Toldi* (először «Auróra» 1830), melynek nemcsak hangja ossianos, de cselekvénye is ossiani ködbe vész.

De akad e jelesünknel ugyanezen időből való-
ságos Ossian-utánzás is, tudniillik költői mű, mely-
nek megalakításánál a kelta mester tudatos min-
tául szolgált: *Hábador. Drámai költemény egy
felvonásban, 1826.** E kis költemény, mely in-
kább párbeszéd mint dráma, tárgy, előadás, alak
tekintetében teljesen ossiani. A «magyar előkor-
ban» játszik, de színhelye voltaképen Erin zöld
szigete és kora az Ossiané, a cím szerinti főalak-
ban pedig, Hábador agg énekesben, nem volna
nehéz magára Ossianra ismernünk. Ennek bővebb
fejtegetése helyett csak a kis drámának első négy
sorát idézem:

néhány fiatal barátja, első sorban az Ossian-fordító
Fábián Gábor kívánságára írt eposza élére.

* Vörösmarty M. *Munkái*, Gyulai Pál kiadása, III,
1884, 115—144. l. — Első címe *Homonna völgye* volt
és először Kisfaludy Károly «Aurorájában» 1827-ben
jelent meg.

Mint mentek öldöklő hadak
 Nyugott fenyérek halmain:
 Úgy mentek által lelkemen
 Az éj setétes álmai —

mert e versek minden legkisebb változtatás nélkül helyet foglalhatnak Ossian valamely énekében.* És hasonló rokon vonások akadnak bizonyára egyebütt is Vörösmartynál, de valószínűen egyéb nemzeti költőink műveiben is.

És ez ossianos nyomok egészen az ötvenes évekig fölismerhetők költészetünkben. Hogy a későbbiek sorából legalább csak egyet említsek: 1858-ban jelent meg Pesten Dózsa Dániel (1821—89) erdélyi írónak regényes eposza *Zan-dirhám, Székel hősköltemény a IX. századból*, terjedelmes (296 lap), gyenge költői erővel megalkotott munka, mely — és minket most csak ez érdekel — tárgy, stílus és hang tekintetében félreismerhetetlenül magán hordja Ossian bélyegét. Ime a bekezdés:

Reszket a fáknak lombja az ormon,
 S méla neszében, a hold fényénél,

* Vörösmarty maga is *ossiános*nak nevezi e darabját, 1826. január 6. Zádorhoz írt levelében: «egy ossiános rövid drámába is kaptam, de még nincs vége, benne még a helyek nevei is mind költöttek. Aligha végzem el, csak fele kész.»

Suhogó árnyak rémzaja hallszik.

Eltűnt hősek visszamerengő

Fénye vagy-e te, oh szent holdsugár,

És te, oh éjjeli szél, a kihunytak

Méla sohajtásából lettél?

Hányan éltek a hosszú időben,

Kikről mitsem sejt az utókor?

Nyugszanak ők eme forgó földben,

Mely sütekezve a nap fényénél

Oldalait kényére piritja.

Jól lakozott ezrek vérével,

Gyomrában sirok, csatatérek,

Csontjai mélyen elfeketedve

Nyugszanak . . .

Vagy a hatodik költemény («Az őrjöngő Zoa»)
eleje:

Oh te sötétlő éj a szabadban,

Melynek rémszeme lángoló őrtűz,

Mely el messze a völgybe világol

S szétvagdalt tetemekbe törik meg!

Mennyi halált fed szürke palástod,

Mennyi titokra von éjszin fátyolt!

Rémes, titkos éje a harcznak,

Hány hajadonnak vetted el álmát,

Mennyi anyának idézted könnyét?!

Vagy egy epikus részlet ugyanabból a részből
(126. l.):

Ekkor jött meg a hős Rabonbán,

Csörtető ménjén verve paizsát,

A fekete vitéz lóra kapott fel

S bátran várt a kihívó jelre.

Leghősebbjeim földreverője,
 Szólt a rabonbán Barnavitézhez,
 Itt az idő, hogy végre kibűnhődj'
 Vakmerő tetteidért a csatákon.
 Vedd dárdádat erős kezeidbe,
 Nem gyávával szállsz ki a síkra,
 Zandirhámra emeld szablyádat,
 Kit soha ellen meg nem győzött,
 Mig maga ezreket összetiptort már
 Hőseknek fejedelme, Rabonbán
 Nagy örömem telik a viadalban,
 Hogyha erős ellenre talállok,
 Szeretem én az erőt letiporni:
 Lévé minden erősnél erősebb.

Fenn az egen megnyiltak a felhők,
 És két üstökös csillagfényben
 Két szeme néze a völgybe Hadurnak,
 Hogy láthassa a hős daliáknak
 Bájos harcát égi lakából...

Itt minden emlékeztet Ossianra, még a rimetlen vers is.* A «Szépírdalmi Közlöny» (szerk. Szelestei László, Pesten, 1858) nyomban a *Zandirhám* megjelenése után hosszabb czikket (927—931. l.) közöl róla, melynek szerzője («Turul») a székely atyafiság révén nagyon tulbecsüli az eposzt, de, bizonyára nem gondolva Ossianra,

* Bár Dózsa azt mondja, hogy ő a hexameter első négy lábát használja (tehát: négy dactylus, ill. spondeus), mivel, tapasztalata szerint, «a magyar hallóérzék és gondolatlätmöttség leginkább a négy ütényes verssorokkal barátkozik» (XXII. l.).

igen találóan jellemzi stíljét: «A hang, mely az egészen előmlik, általában inkább lyrainak mondható. Mint a pásztorfuvolya, mely zokog s epedve hal el, majd ismét lágy felsírással csendít egy ábrándos dalt a csöndes éjen át: oly méla ábrándozással sir legtöbb helyt egy hazafiúi, egy nemzeti, kesergő érzés vissza a rég elenyészett homályos múltba, hol a költő képzelme az ormozatos bérczeknek sűrű ködében az elporlott várak tornyait és az azok közt rég letűnt, paizsos hősokeket látja». Nem-e találó jellemzése Ossian költészetének?

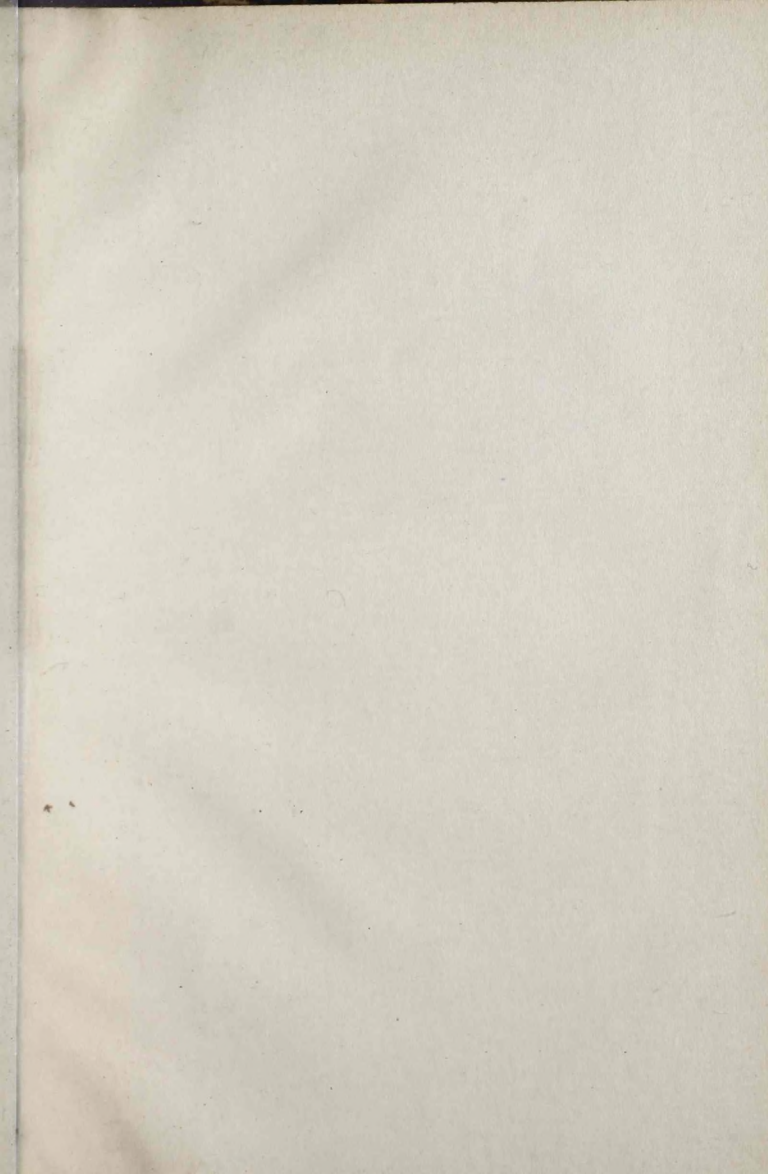
Azonban az ötvenes évek ossiani hangulatát mégsem e gyöngé, bár nem megvetendő kísérlet szerzője juttatta kifejezésre, hanem e korszaknak legnagyobb költője, Arany János, mély, fájdalmas érzésből fakadt remek sorokban (*Őszszel*, 1850):

Felhőid és zúgó szeled,
A zizegő haraszt, mohar,
Magános tölgy a domb felett,
Bolyongó tűz, hullámmoraj —
Ez, a mit lelkem most kíván!
Enyésző nép, ki méla kedvvel
Multján borong . . .

Nemzeti költőinknek is megjelent e szomorú időben sötétes éjjelen a hős apákhoz költözött da-

liák lelke, és ők is elénekelték fájdalmas kétségbeeséssel, hogy nincs többé nép, kit a költő fölgyűjtson énekével! Ekkor sokan menekültek legjobbjaink megfogyatkozott sorából megtört szívvel Ossianhoz, a ki ez időben újból műveltségünknek egyik eleven elemévé lett.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.